

Sámi mánáidgárdepedagogihkka ođđa áiggis

Sámi allaskuvlla dutkanprošeakta 2021–2023

Marikaisa Laiti

Raporta/Rapport 4/2024

Sámi mánáidgárdepagogihkka ođđa áiggis: Sámi allaskuvlla dutkanprošeakta 2021–2023

Čállán Marikaisa Laiti

Sámi allaskuvla Sámi University of Applied Science

Hánnoluohkká 45

NO-9520 Kautokeino Guovdageaidnu

ISBN 978-82-7367-062-5

+47 78 44 84 00

www.samas.no

postmottak@samas.no

Org.nr: 971 519 363

'...as an Indigenous people, the use of Sami pedagogy in modern life can encourage and strengthen their identity and cultural values, and our model of learning can be recognised as part of our own epistemology and cosmology for life'.

Asta Balto (2005, 104)

Álgosánit raportii

Dál leat áigi almmuhit dieđuid ja vásáhusaid Sámi allaskuvla dutkanproševttas *Sámi mánáidgárdepedagogihkka ođđa áiggis*, man Norgga Sámediggi ruhtadii. Háliidan giitit buohkaid geat leat leamaš mielde dan mearkkašahtti proseassas: pilohtamánaidgárddit, Sámi allaskuvlla mielbargit, dutkanhálddabusbargit, ekonomiijaossodat ja Sámedikki ovttasbargoguoimmit. Pilohtamánaidgárddiid giittán earenomážit go beasaimet dinguin ságastit ja ovttas guorahallat sámi pedagogihkkii gullevaš vásáhusaid ja jurdagiid. Giitu go oaččuimet boahitit guossái ja čuovvut din doaimmaid.

Giittán din geat leiddet mielde dutkama prošektajoavkkus: professor Annika Pasanen (Sámi allaskuvla), professor Pigga Keskitalo (Lappi universitehta), vuosttaš amanueansa Ylva Jannok Nutti (Sámi allaskuvla), allaskuvlalektor, stipendiáhta Laila Aleksandersen Nutti (Sámi allaskuvla), mielgutki Anne Ingebjørg Svineng Eriksen (Sámi allaskuvla), Sámedikki ovddasteaddji Ol-Johán Sikku ja riikkaidgaskasaš áššedovdi Carol Rowan Kanadas. Prošektabargojoavku miellahtuid Anne Jannok Eira, Anne Ingebjørg Svineng Eriksen ja Ol-Johán Sikku giittán oktasaš vahkkosaš čoahkkimiid ovddas. Doppe beasaimet jámma ságastit sámi pedagogihka ovdánahttima birra ja čovddiimet ovttas oktasaš proševttaide gullevaš áššiid.

Lean giitevaš go Sámi allaskuvla bovdi mu bargat dan miellagiddevaš ja dehálaš proševttas.

Guovdageainnus 18.6.2024

Marikaisa Laiti

Čoahkkáigeassu

Raportta muitala Sámi allaskuvla dutkanprošeavttas Sámi mánáidgárdepedagogihkka ođđa áiggis, mii čađahuvvui jagiin 2021-2023. Dutkanprošeakta lei čatnon Norgga Sámediggi SÁMOS prošeavtta pilohtamánáidgárddiid doaimmaide. Sámediggi mielde dutkanprošeakta ulbmil lei čuovvulandutkamiin čalmmustahttit, čilget, meroštallat ja dokumenteret mii lea sámi mánáidgárdepedagogihkka. Dutkama vásáhusaid mielde lei maidai mihttu hukset teoriija sámi mánáidgárdepedagogihkas. Dutkama gálggai leat sihkkarastimin sámi vuolggasadji ja sisdoallu sajádaga mánáidgárddiid beaivválaš doaimmain. (Sámediggi 2021, 16-17.)

Dutkanprošeakta lei oassi SÁMOS prošeakta Norgga Sámedikkis. SÁMOS lei bidjan johtui ovdánahttindoaimmaid dihto pilohtamánáidgárddiin. Duogážin lei diehtu ahte sámi mánáidgárddit háliidit eambo máhtu sámegiela- ja kultuvrra nannema vugiid birra dasto das mo transformeret sámi jurddašan- ja doaibmavuogit dan áigi mánáidgárdepedagogihkkii. Das Sámediggi oidniin dárbu loktet “gelbbolašvuoda sámi kultuvrra birra profeshuneala oktavuodas.” (Sikku 2019, 3). Dutkanprošeakta vuodul fallojuvvoe evttohusaid doaimmaide loktet sámi mánáidgárdebargiid gelbbolašvuoda.

Dutkama gieddebargguid áigodaga lei borgemánus 2021 gitta ođđajagimánnu 2023.

Dutkanprošeavtta áigodagas lei mihttomearri čuovvut SÁMOS prošeavtta pilohtamánáidgárddiid (N=4) pedagogihkka ovdánahttindoaimmaid akšuvdna- ja čuovvulandutkamiin. Dan áigodagas dutkit galledit juohke pilohtamánáidgárddis 5-6 geardde sin sáme pedagogihka ovdánahttindoaimmaid čuovvumin, jearahallamin, áicamin ja bagadallamin. Akšuvdnadutkan ollašuohttojuvui galledemiin pilohtamánáidgárddiin, doppe aktiiva oassálastimin beaivválaš doaimmaide, doaimmaid áicamin ja bargiidjoavkku ovdánahttindoaimmaid bagadallamin. Čuovvulandutkamis čađahuvvui jearahallamiid, jearahallanskoviid ja dokumeanttaid analysa. Akšuvdnadutkanoassi čađahuvvui ovttas

miel Dutki allaskuvlaoahpaheaddji Anne Ingebjørg Svineng Erikseniin ja lei čatnon Sámi allaskuvla PED606/861 oahpahussii (Sámi allaskuvla 2020).

Dutkama áigodagas pilohtamánáidgárddit ohce sámi pedagogihkkii gullelaš ovdánahttinfáttáid, pláne čađaheami ja álge ovdánahttima ollašuttima. Dutkan lei mielde dan proseassas dokumenteremin álgosagastallamiid, gos pilohtamánáidgárddit bidje johtui ovdánahttinprošeavttaid. Das geavahuvvui veahkin fokusjoavkkosagastallamiid. De dutkit ledje mielde bagadallamin ovdánahttima plánema ja ollašuttima. Pilohtamánáidgárddit áiggo ovddidit sámi pedagogihkka iešguđet ládje, sin áieguovdilis dárbbuid mielde. Okta mánáidgárddis lei dárbu sámáidahttit oahppabirrasa. Nuppis lei fas dárbu loktet sámi árbevirolaš sátnevuorká geavaheami dási mánáidgárddis. Goalmmát joavkkus lei miella deattuhit máinnastanárbevieru sámi pedagogalaš vugiin. Njealját mánáidgárddis fáddán válljejuvvui luonduávdnasiid ávkin atnima málesteamis (“Fra jord til bord”).

Dutkanvásáhusaid mielde bargit áddejit sámi pedagogihka mánggaláganiin vugiin ja sii ledje diehtomielaláččat beare oasi sin pedagogalaš doaimmain. Dutkamis áicáimet árgga pedagogalaš doaimmaid, sagastalaimet singuin das maid oaidnime ja bagadalaime daid vuodul sin pedagogalaš doaimmaid ovdánahttima. Dávjá lei nie ahte bargi sáhtii mitalit ja čilget beare muhtin oassi sin sámi pedagogalaš doaimmaset. Dutkit ledje áican sámi pedagogalaš vugiid ja jurddašemi muhto bargi ieš ii máhtán dien fuomášit.

Pilohtamánáidgárddiin ii lean ovdal vásáhus systemáhtalaš ovdánahttin doaimmain, iige dutkamis pedagogihka ovdánahttima doarjjan. Ovdánahttinproseassat ovdánedje njozet go dárbbášit áigi oahpásmuvvet ja giedahallat dakkár doaimmanvuogi sin pedagogalaš bargguid oktavuodas. Dutkanevalueremiid mielde pilohtamánáidgárdebargit gáibidit eambo doarjja ovdánahttimii ja sámi pedagogihkka konkretiseremii. Sii jerrege dávjá, mii lea sámi pedagogihkka ja mitalit ahte háliidit diehtit eambo sámi pedagogihkas. Dakkár áššit leat mearkkašahhttit diehtit boahttevašdáigi dutkan- ja ovdánahttinprošeavttaid plánema dihte.

Sámi mánáidgárdedoaimma ja ásahus leat oalle odđa áššit sámi servodagas. Dat leat álgu rájes huksejuvvon eanetloguservodaga vuogádaga mielde. Sámegeala geavaheapmi, sámi árbevirolaš barggut ja sámi vierut leat álo leamaš sámi mánáidgárddiin, daid eai leat šaddan ollislaš pedagogalaš vuogádahkan baicce leamaš luovos elemeanttat doaimmas. Sámi árvvut,

máilmmigovva ja nubbi dáfus pedagogalaš jurddašuvuogit ja pedagogihkalaš geavadat sirdima áhahussii lea áin proseassas. Dutkama bohtosiin sáhtáše mitalit, ahte sámi pedagogihkka obbalaš vuogádahkan lea odđa ášši mii dárbaša vel lasi ovdánahttima ja dutkama. Dasa dat dutkanvásáhus fállá vuolggasaji.

Dat dutkan lei vuosttaš sámi mánáidgárddiin čadáhuvvon viiddes pedagogalaš prošeakta. Dat čájehii ahte ovdánahttin diehtomielalaš ja dokumenterejuvvon proseassan lea odđa ášši mánáidgárdesuorggis. Pedagogihkka sihke doahpágiin ja praktihkalaš doaimman namuhuvvojit ja geavahuvvojit, muhto dan doahpaga sisdoalu ja ollašuhttima leat unnán jurddašuvvon ja sagastallojuvvon. Dutkama áigodagas sagastalaimet sámi pedagogihka meroštallamis, ovdánahttimis ja systematiseremis oktasaš doaimman ja proseassan gosa sihke dutkit, mánáidgárdebargit ja olles sámi servodaga oassálastá. Sámi pedagogihkka modealla mii fertet ovttas ovddidit. Dan dutkamuša mielde lean huksen evttohusa dan vuodđun.

Tjoahkkájgæsos

Rapportta subtsas Sáme allaskávlá dutkamprosjevta birra Sáme mánárgárddepedagogihkka ádá ángen, mij tjadáduvvuj jagijn 2021-2023. Dutkamprosjækta lij tjanádum Vuona Sámedikke SáMOS prosjevta pilávtámánárgárdij dájmajda. Sámedikke dutkamprosjevta ulme lij tjuovvolimdutkamijn tjalmostahttet, tjielggit, merustallat ja dokumentierit mij sáme mánárgárddepedagogihkka le. Dutkama vásádusáj milta lij aj mihtto teorijav dahkat sáme mánárgárddepedagogihkan. Dutkam galgaj árrot sihkarasstemín sáme vuodo ja sisano sajev mánárgárdij bæjválasj dájmajn. (Sámedigge 2021, 16-17.)

Dutkamprosjækta lij oasse SáMOS prosjevtas Vuona Sámedikken. SáMOS lij jáhtuj biedjam ávddánahttemdájmajt visses pilávtámánárgárdijn. Duogátjin lij diehto jut sáme mánárgárde hálidi ienep máhtov sáme giela- ja kultuvra nannima vuogij birra ja dassta gáktu transformierit sáme ájádallam- ja doajmmavuogijt dan ájge mánárgárddepedagogihkkaj. Danna Sámedigge vuojnij dárbov lápptit “máhtudagáv sáme kultuvra birra profesjávnnálasj aktijvuodan.” (Sikku 2019, 3). Dutkamprosjevta vuodon fáladuváj oajvvadusá dájmajda lápptit sáme mánárgárddebarggij máhtudagáv.

Dutkama gieddebargoj ájgegávdda lij bargemános 2021 gitta ádájakmánnuj 2023.

Dutkamprosjevta ájgegávdan lij mihttomierre tjuovvot SáMOS prosjevtav pilávtámánárgárdij (N=4) pedagogihkav ávddánahttemdájmaj aksjávnná- ja tjuovvolimdutkamijn. Dan ájgegávdan dutke guossidin juohkka pilávtámánárgárdev 5-6 gierde sijá sáme pedagogihka ávddánahttemdájmajt tjuovvomin, gatjádallamin, ájttsamin ja bagádallamin. Aksjávnnádukam álliduváj guossidimijn pilávtámánárgárdij, dáppe aktijvvalattjat sæbrramin bæjválasj dájmajda, dájmajt ájttsamin ja barggijjuohkusa ávddánahttemdájmajt bagádallamin.

Tjuovvolimdukamin tjadáduváj gatjádallamij, gatjádallamsjiemáj ja dokumentaj analijsajn.

Aksjávnnádutkamoasse tjadáduváj aktan guojmmedutkij allaskávllááhpaddidje Anne Ingebjørg Svineng Eriksenajn ja lij tjanádum Sáme allaskávlá PED606/861 áhpadussaj.

Dutkama ájgegávdan pilávttámánárgárde áhtsin sáme pedagogihkkaj gulluvasj ávddánahttemtiemájt, plániin tjadádimev ja álggin ávddánahttema állidimev. Dutkam lij fáron dan prosessan dokumentierimin álggoságastallamijt, gánná pilávttámánárgárde biedjin jáhtuj ávddánahttemprosjevtajt. Danna aneduváj viehken fokusjuogosságastallama. Dutke lidjin fáron bagádallamin ávddánahttema plánimav ja állidimev. Pilávttámánárgárde ájggu ávdedit sáme pedagogihkav iesjgeŋga láhkáj, sijá ájggeguovddelis dárboj milta. Akta mánárgárden lij dárbbbo sámájduhttet oahppabirrasav. Nuppen lij vas dárbbbo lápptit sáme árbbedábálasj báhkovuorká adnema dásev mánárgárden. Goalmánat juohkusin lij miella subtsastimárbbbedábev dættodit sáme pedagogihkallasj vuogijn. Nælját mánárgárden tiebmán välljiduváj luonndoábnnasij ávkken adnemav málestimen (“Fra jord til bord”).

Dutkamvásádusáj milta bargge dádjadi sáme pedagogihka moattelágásj vuogijt ja sij lidjin diehtovájnoaga dássju oasen sijá pedagogihkallasj dájmajn. Dutkamin ájtsájma árga pedagogihkallasj dájmajt, ságastalájma sijájn danna majt vuojnijma ja bagádalájma dajt sijá pedagogihkallasj dájmaj ávddánahttema vuodon. Álu lij navti bargge máhtij subtsastit ja tjielggit dássju muhtem oasev sijá sáme pedagogihkallasj dájmas. Dutke lidjin sáme pedagogihkallasj vuogijt ja ájádallamav ájttsam, valla bargge iesj ittij máhte dav ájttsat.

Pilávttámánárgárdijn ællim ávdutjis vásádusá systematihkallasj ávddánahttemdájmajs, ællim ga dutkamis pedagogihka ávddánahttema doarjjagis. Ávddánahttemprosessa nuolet ávddánin gá dárbbahin ájgev oahpásmuvvat ja giehtadallat dakkár doajmmamvuogev sijá pedagogihkallasj bargoj aktijvuodan. Dutkamárvustallamij milta pilávttámánárgárddebarge gájbbedi ienep doarjjagav ávddánahttemij ja sáme pedagogihka konkretiserimij. Sij álu gatjádin, mij la sáme pedagogihka ja subtsastin sij hálidin ienebu diehtet sáme pedagogihka birra. Dakkár ássje li sierralágátja diedátjit boahttedájge dutkam- ja ávddánahttemprosjevtaj plánima diehti.

Sáme mánárgárdedájma ja ásadusá li oalle ádá ássje sáme sebrudagán. Da li álgo rájes dagádum ienepláhkosebrudagá vuogádagá milta. Sáme giela adno, sáme árbbedábálasj bargo ja sáme dábe li agev árrum sáme mánárgárdijn, valla ælla sjaddam ábbálasj pedagogihkallasj vuogádahkan juska li árrum luovas elementa dájman. Sáme árvo, værálgtgávvá ja nubbe gáktuj

pedagogihkalasj ájádallamvuoge ja pedagogihkalasj práksisa sirdema ásadussaj li hájn prossan. Dutkama báhtusij birra le máhttelis subtsastit, sáme pedagogihka ábbálasj vuogádahka le ádá ássje mij vil dárba jasse ávddánahttemav ja dutkamav. Dasi dát dutkamvásáduš fállá vuodov.

Dát dutkam lij vuostasj sáme mánárgárdijn tjadádum vijdes pedagogihkalasj prosjækta. Dat vuosedij ávddánahttem diehtovájnošis ja dokumentieridum prossesan la ádá ássje mánárgárddešurgen. Pedagogihkka tjabu moallánagájn ja praktihkalasj dájmajn nammaduvvá ja aneduvvá, valla moallánagájn sisano ja állidime birra li binnáv ájádallam ja sagastallam. Dutkama ájgegávdan ságastalájma sáme pedagogihka árvustallama, ávddánahttema ja systematisierima birra aktisasj doajmman ja prosæssan gáši tjabu dutke, mánárgárddešurgen ja álles sáme sebrudahka oassálassti. Sáme pedagogihka modellav hæhttup aktan ávdedit. Dan dutkama milta lav oajvvadusáv dahkam dan vuodon.

Iktedimmie

Reektehtse Saemien Jilleskuvlen dotkemeprosjektem *Saemien maanagierteopedagogihke orre tijjen* reektehte, mij jaepiej 2021-2023 tjirrehtamme. Dotkemeprosjekte lij raaajarimmide pilotmaanagierte ektiedamme prosjektesne SáMOS Nöörjen Saemiedigkesne. Saemiedigkien ulmie dotkemeprosjektine edtji akten vijriesábpoe dotkemen tjirrh vuesiehtidh, buerkiestidh, vuarjasjidh jñh vihtiestidh mij lea saemien maanagierteopedagogihke. Daañrehtimmieh dotkemistie aaj aktem ulmiem utnin teorijeevtiedimmiem bæjjese bigkedh saemien maanagierteopedagogihkesne. Dotkeme edtji viehkietidh dam saemien aalkovem jñh sisvegem gorredidh maanagierten aarkebiejjien barkosne. (Saemiedigkie 2021, 16-17 .)

Dotkemeprosjekte lij akte bielie SáMOS-prosjektteste Saemiedigkesne Nöörjesne. SáMOS lij evtiedimmiebarkojne aalkeme saemies pilotmaanagierte. Vaaarome lij saemien maanagierte sijnin vielie daajroem aadtjodh vuekiej bijre juktie saemien gielem jñh kultuvrem nannoestehtedh, jñh guktie saemien ussjedimmie- jñh dahkoevuekieh maehtieh daan beajjetje maanagierteopedagogihkese transformeeredh. Desnie Saemiedigkie vueptiesti lij daerpies "maahtoem saemien kultuvren bijre bæjjese lutnjedh aktene profesjonelle ektiedimmesne" (Sikku 2019, 3). Dotkemeprosjekten sjiekenisnie aaj raaajarimmieh uvtede mah edtjeh maahtoem lutnjedh barkijidie saemien maanagierte.

Dotkemen feeltebarkosne boelhken mietsken 2021 raejeste tsiengelen 2023 raajan tjirrehti. Dotkemeprosjekten ulmie lij pedagogihkeevtiedimmiebarkoem pilovtetaanagierte (N=4) daeriedidh SáMOS-prosjektesne aksjovne- jñh daarjelimmiedotkemen tjirrh. Dan boelhken dotkijh guessine minnedin fierhten pilotmaanagiertesne 5-6 aejkieh juktie dej saemien pedagogeles evtiedimmiebarkoem daeriedidh, jñh gihtjedidh, vihtesjidh jñh bihkedidh. Aksjovnedotkemem tjirrehtin gosse guessine minnin pilotmaanagierte, gusnie eadtjohkelaakan meatan orreme aarkebiejjien darjoeminie, darjoemidie vihtesjin jñh

barkijedâehkiem bihkedin evtiedimmiebarkoen bijre. Jâarhkedotkemen vâarome goerehtimide, gihtjemegoeride jîh tjaalegh analyseeri. Aksjovnedotkemem tjirrehtin dotkijinie jîh jolleskuvlelohkehtæjjine Anne Ingebjørg Svineng Eriksen ektine, jîh lij ektiedamme ööhpehtæmman PED606/861 Saemien jolleskuvlesne.

Dotkemeboelhken mietie pilotmaanagiërth evtiedimmie-aamhtesh gaavnin mah lin saemien pedagogihken bijre, tjirrehtimmiem soejkesjin jîh aelkiestin evtiedimmiebarkoem tjirrehtidh. Dotkeme lij meatan prosesnesne juktie dejtie voestes soptsestimide vihtiestidh, gusnie pilotmaanagiërth eelkin evtiedimmieprosjektide giehtelidh. Dam fokusedâehkie-soptsestimiej tjirrh darjoejin. Dellie dotkijh lin meatan jîh bihkedin guktie meehtin evtiedimmiem soejkesjidh jîh tjirrehtidh. Pilotmaanagiërth sijhtin saemien pedagogihkem joekehtslaakan evtiedidh, dej sjïere daerpiesvoeti mietie. Aktene dejstie maanagiertijste lij daerpies lierehtimmiebyjresem saemiefiseeredh. Akte maanagierte daarpesji saemien aerpievuekien baakoeveahkam maanagiertesne lissiehtidh. Akte maanagierte sijhti saemien pedagogeles vuekine soptsestimieaerpievuekiem tjïertestidh. Dihte njealjede maanagierte aamhtesem veelji eatnemevierhtieh utnedh gosse beapmoeh jurjiehtidh ("Fra jord til bord").

Dââjrehtimmien vâarome dotkemistie vuesehte dah barkijh ovmessie vuajnoeh utnieh saemien pedagogihken bijre, jîh ajve sâemies bielieh dej pedagogihkeles barkoste ussjedin. Goerehtimmesne mijjieh pedagogeles barkoem aarkebiejjien vihtesjimh, barkijigujmie soptsestimh dan bijre maam vihtesjimh jîh dan mietie dah bihkedimmiem âadtjoejin guktie edtjin dej pedagogeles darjomem evtiedidh. Daamtaj dah barkijh meehtin ajve ânnetji dej saemien pedagogeles barkoste soptsestidh jîh buerkiestidh. Dotkijh lin saemiej pedagogihken vuekieh jîh ussjedimmievuekieh vihtesjamme, mohte idtjin barkijh jïjtjh maehtieh dejtie aajhtsedh.

Pilotmaanagiërth idtjin aarebi dââjrehtimmiem utnieh systematihkeles evtiedimmiebarkojne, jallh dotkeminie goh dâarjoe pedagogeles evtiedæmman. Dah evtiedimmieprosessh soejmetji juhtin, juktie barkijh tijjem daarpesjin dagkeres aktivyöki barkoevuakan âahpenidh jîh gietedidh dej pedagogeles barkoen bijre. Dotkemen vuarjasjimmiej mietie dle barkijh pilotmaanagiertine vielie dâarjoem daarpesjeh konkretiseeremasse evtiedimmiem jîh saemien pedagogihkem tjïelkestidh. Dah daamtaj gihtjin mij dihte saemien pedagogihke, jîh dah jeehtin

dah sijhtin vielie saemien pedagogihken bijre daejredh. Vihkeles dagkeri gyhtjelassi bijre daejredh gosse bätije dotkeme- jñh evtiedimmieprosjekth soejkesjidh.

Saemien maanagiertegehtelimmie jñh maanagierteinstitusjovnh Leah naa orre saemien siebredahkesne. Dah Leah aalkovistie siebredahken maallen mietie bigkeme. Saemien gieleaånoe, saemien aerpievuekien barkoeh jñh saemien vuekieh Leah iktesth meatan orreme saemien maanagiertine, eah Leah ållesth pedagogeles systeemem evtiedamme, men ajve frijje biehkieh giehteldimmesne orreme. Sertiestimie saemien aarvojste, vearteneguvveste jñh dennie mubpene bielesne pedagogeles ussjedimmievuekijste jñh pedagogeles barkoevuekijste institusjovnine mij annje aktene prosesnesne. Goh dotkemeilledahke maektebe jiehtedh saemien pedagogihke aktene ellies systeemine lea akte orre aamhtese mij vielie evtiedimmiem jñh dotkemem daarpesje. Dihte lea dihte vaarome mij daate dotkeme faala.

Daate dotkeme lij dihte voestes vijries pedagogeles projekte mij lea saemien maanagiertine tjirrehtamme. Dihte vuesiehti evtiedimmie goh akte voerkes jñh vihtiestamme prosesse, lea mij akt orre maanagiertesuerkesne. Pedagogihke dovne goh diejvese jñh goh praktikheles darjome neebnesåvva jñh åtnasåvva, men sisvege jñh guktie dam tjirrehte lea vaenie ussjedamme jñh digkiedamme. Dotkemeboelhkesne digkiedimh definisjovnem, evtiedimmiem jñh systematiseeremem dehtie saemien pedagogihkeste goh akte tjåenghkies barkoe jñh prosesse gusnie dovne dotkijh, maanagierte barkijh jñh abpe saemien siebredahke Leah meatan. Mijjieh tjoerebe dam saemien pedagogeles maallem ektesne evtiedidh. Daan goerehtimmien sjiekenisnie leam aktem raeriestimmiem evtiedamme.

Sammendrag

Rapporten omhandler forskningsprosjektet *Sámi mánáidgárdepagogihkka ođđa áiggi* (samisk barnehagepedagogikk i en ny tid) ved Samisk høyskole, som ble gjennomført i årene 2021–2023. Forskningsprosjektet var knyttet til aktiviteter i pilotbarnehagene under prosjektet Sámos ved Sametinget i Norge. Sametingets formål med forskningsprosjektet var å synliggjøre, avklare, vurdere og dokumentere samisk barnehagepedagogikk ved hjelp av oppfølgingsforskning. På bakgrunn av forskningsprosjektets erfaringer er det i tillegg et mål å bygge opp en teori i samisk barnehagepedagogikk. Forskningen skulle sikre samisk utgangspunkt og innhold i barnehagens hverdagsaktiviteter (Sametinget 2021, 16–17).

Forskningsprosjektet var en del av SÁMOS prosjektet ved Sametinget i Norge. SÁMOS hadde iverksatt utviklingsarbeid i utvalgte pilotbarnehager. Bakgrunnen var at samiske barnehager ønsket mer kunnskap om måter å styrke samisk språk og kultur på, samt om hvordan transformere samiske tankemåter og handlingsformer til dagens barnehagepedagogikk. Her så Sametinget behov for å løfte “kompetansen om samisk kultur i en profesjonell kontekst” (Sikku 2019, 3). På bakgrunn av forskningsprosjektet gis det forslag til tiltak for kompetanseheving for ansatte i samiske barnehager.

Feltarbeidet i forskningen ble gjennomført fra august 2021 til januar 2023. Målet under forskningsprosjektet var å følge pedagogikkutviklingsarbeidet i pilotbarnehagene (N=4) i SÁMOS-prosjektet gjennom aksjons- og oppfølgingsforskning. I denne perioden besøkte forskerne de enkelte pilotbarnehagene 5–6 ganger for å følge deres samiske pedagogiske utviklingsarbeid, og for å intervju, observere og gi veiledning. Aksjonsforskningen ble gjennomført med besøk i pilotbarnehagene, aktiv deltakelse i deres daglige aktiviteter, observasjon av aktiviteter og veiledning av personalgruppens utviklingsarbeid. Oppfølgingsstudien er basert på analyser av intervju, spørreskjema og dokumentasjon.

Aksjonsforskningen ble gjennomført i samarbeid med medforsker og høgskolelærer Anne Ingebjørg Svineng Eriksen, og var knyttet til utdanninga PED606/861 ved Samisk høgskole.

I løpet av forskningsperioden fant pilotbarnehagene utviklingstemaer knyttet til samisk pedagogikk, planla gjennomføringen og startet opp med utviklingsarbeidet. Forskningen var en del av prosessen ved å dokumentere innledende samtaler, der pilotbarnehagene igangsatte utviklingsprosjekter. Dette ble gjort ved hjelp av fokusgruppesamtaler. Så var forskerne med og ga veiledning for planlegging og gjennomføring av utviklingen. Pilotbarnehagene ønsket å utvikle samisk pedagogikk på ulike måter, ut fra deres aktuelle behov. I en av barnehagene var det behov for å samifisere læringsmiljøet. En barnehage hadde behov for å øke bruken av samisk tradisjonelt ordforråd i barnehagen. En barnehage ønsket å vektlegge fortellertradisjonen på en samisk pedagogisk måte. Den fjerde barnehagen valgte tema om å utnytte naturressurser i matlaging («Fra jord til bord»).

Basert på erfaring fra forskningen har ansatte ulike oppfatninger av samisk pedagogikk, og er bare bevisste på deler av sitt pedagogiske virke. I studien observerte vi pedagogisk aktivitet i det daglige, vi snakket med personale om det vi observerte og ut fra dette fikk de veiledning i utviklingen av deres pedagogiske aktivitet. Ofte kunne de ansatte fortelle og beskrive bare en brøkdel av sitt samiske pedagogiske arbeid. Forskerne hadde observert samiske pedagogiske metoder og tenkemåter, men den ansatte klarte ikke selv å oppdage disse.

Pilotbarnehagene hadde ingen tidligere erfaring med systematisk utviklingsarbeid, og heller ikke med forskning som støtte for pedagogisk utvikling. Utviklingsprosessene gikk sakte, de trengte tid til å sette seg inn i og håndtere en slik tilnærming knyttet til sitt pedagogiske arbeid. Ifølge forskningsevalueringene trenger de ansatte i pilotbarnehagene mer støtte til konkretisering av utviklingen og den samiske pedagogikken. De stilte ofte spørsmål om hva samisk pedagogikk er, og de ga uttrykk for at de ønsket å vite mer om samisk pedagogikk. Slike spørsmål vil være viktige å kjenne til i planleggingen av framtidige forsknings- og utviklingsprosjekter.

Samisk barnehagevirksomhet og barnehageinstitusjoner er relativt nytt i det samiske samfunnet. De er fra starten av bygd opp etter storsamfunnets modell. Bruk av samisk språk, samiske tradisjonelle praksiser og samiske skikker har alltid eksistert i samiske barnehager,

men dette er ikke utviklet til et helhetlig pedagogisk system, men bare vært frie elementer i virksomheten. Overføring av samiske verdier, verdensbilde og på den annen side pedagogiske tenkemåter og pedagogiske praksiser som institusjon er fortsatt i prosess. Som forskningsresultat kan vi si at samisk pedagogikk som et helhetlig system er en ny sak som trenger ytterligere videreutvikling og forskning. Det er utgangspunktet denne forskningen tilbyr.

Denne forskningen var det første omfattende pedagogiske prosjektet gjennomført i samiske barnehager. Den viste at utvikling som en bevisst og dokumentert prosess er noe nytt i barnehagesektoren. Pedagogikk både som begrep og som praktisk aktivitet blir omtalt og brukt, men innholdet og gjennomføring av begrepet er lite gjennomtenkt og diskutert. I forskningsperioden diskuterte vi om definisjon, utvikling og systematisering av samisk pedagogikk som en felles oppgave og prosess, der både forskere, barnehageansatte og hele det samiske samfunnet deltar. Den samiske pedagogiske modellen må vi i felleskap utvikle. På bakgrunn av denne studien har jeg konstruert et forslag som grunnlag for dette.

Sisdoallu

Álgosánit raportii	4
Čoahkkáigeassu.....	5
Tjoahkkájgæsos.....	8
Iktedimmie	11
Sammendrag.....	14
Láidehus	18
Sámi mánáidgárdi.....	22
Sámi mánáidgárdepedagogihka dutkan.....	23
Sámi mánáidgárdepedagogihkka ođđa áiggis -dutkanprošeakta	24
Dutkan sámi mánáidgárdepedagogihka ovdánahttimis ja systematiseremis.....	24
Dutkanšiehtadus prošeavtta vuodđun	25
Sámi mánáidgárdepedagogihka guovddáš doahpagat.....	25
Ovdánahttin.....	26
Enkultureren	28
Pedagogihkka.....	29
Dutkanprošeavtta čađaheapmi	31
Prošeavtta plánen ja organiseren	31
Dutkanoassálastit: Pilohtamánáidgárddit.....	33
Dutkanjearaldagat.....	34
Metodologijja	35
Akšuvdnadutkan	36
Čuovvolandutkan.....	37
Dutkandoaimmaid čađaheapmi	38
Dutkama čađaheami muttut	38
Bohtosat	42
Jearaldat 1. Mii ja makkár lea sámi mánáidgárdepedagogihkka pilohtamánáidgárddiin?.....	43

Mat leat pilohtamánáidgárddiid sámi pedagogihkalaš sisdoalut, sosiálalaš ja materiálalaš birrasat?.....	45
Doaimmaid sámi sisdoalut.....	45
Makkár pedagogalaš vuogit leat geavahusas sámi árbevieruid/árbevirolaš dieđuid sirdimis mánáide dálá áiggis?.....	47
Jearaldat 2: Mo sámi pedagogihka ovdánahttinbargu ollašutttojuvvui mánáidgárddis?.....	48
Mo enkultureren ovdánii dutkanproseassa áigodagas?.....	50
Makkár rutiinnaid geavahit heivehallanproseassain?	50
Mii rievddai doaibmankultuvrras? Mii dagahii dan?.....	51
Mii lei doarjjan pedagogalaš ovdánahttimii?.....	51
Dutkanprošeavtta árvvoštallan	53
Mo jovssaimet dutkamuša ulbmiliid?.....	53
Sámi mánáidgárdepedagogihka ektui	54
Pilohtamánáidgárddiid ovdánahttin-doaimmaid ektui	54
Dutkandoaimmaid árvvoštallat.....	55
Mii doarju dutkama ovdáneami ja mii ii?.....	56
Makkár nuppástushárjánemiid sáhtta dahkat joatkkaplánema várás?	57
Ságastallan ja reflekteren	59
Makkár pedagogalaš vugiiguin/metodaiguin sáhttit sirdit sámi árbevieruid ja árbevirolaš dieđuid mánáide dálá áiggis?.....	59
Mo ovddosguvlui?.....	60
Dihtomielalašvuohta	61
Mánáidgárdebargiid gelbbolašvuođalokten.....	62
Gáldolistu	68
Mildosat	74
Mielddus 1: Dieđihanreive pilohtamánáidgárddiide	75
Mielddus 2: Šiehtadusskovvi: bargit	78
Mielddus 3: Jearahallanskovvi	82
Mielddus 4: Fokusjoavkoságastallan: vuodđu.....	83
Mielddus 5: SMPG ođđa áiggis dutkama gieddebargodoaimmat 2021-2023	84
Mielddus 6: Almmuhanplána	87

Láidehus

Raporta muitala Sámi allaskuvla dutkanprošeavtta birra *Sámi mánáidgárdepedagogihkka ođđa áiggis 2021-2023*. SáMOS prošeaktaplánas lohká sámi mánáidgárdedoaimma ovdánahttima birra ahte “Sámediggi árvvoštallá vásihusaidis vuodul ahte lea dárbu struktuvrralaš, pedagogalaš ja organisatuvrralaš rievdadusaide mat ožžot ávkki sámi máhtolašvuodas.” (Sikku 2019, 4). SáMOSis ledje vásihan ahte sámi mánáidgárddit dárbbasit dekoloniserema ja sámáidahttima nu, ahte besset doaimat eambo ja ollislaččat sámi vuolggasajis miehtá Norgga. Dat mearkkaša ahte sámi mánáidgárddit ja mánáidgárdejoavkkut atnet ávkin árgabeaidiliin sámi jurddašeami mánáid bajásšaddamis ja ovdánahttimis, ja sámi vugiid doaibmat mánáiguin. SáMOS prošeavtta vuolggasadjin lei “ovddidit, duohtan dahkat sámi mánáidgárddiid sisdoalu ja árvovuodu” (Sikku 2019, 10). SáMOS prošeavttas lei sahká sámi mánáidgárdepedagogihkas, dan meroštallamis ja ollašuhttimis mánáidgárddi árgabeaivvis. Sáhka lei maiddái pedagogihka ollašuhttima ovdánahttimis mánáidgárddis. Dát dutkanprošeakta iská vástidit daid jearaldagaid ja gáibádusaid.

Sámi mánáidgárddiid pedagogalaš rievdadusaid ovddideami ja gelbbolašvuoda loktema várás ledje SáMOS prošeavttas hábmen golbma iešguđetge doaimma: Sámediggi pilohtamánáidgárdeprošeakta, Sámi allaskuvlla pedagogihkkaoahppu pilohtamánáidgárddiide ja dutkanprošeakta. Sámediggi bijai johtui dutkanprošeaktagilvohallama jagis 2020. Gilvohallamis lei sáhka sámi mánáidgárdepedagogihka dutkamis (Sámediggi 2020, 3). Dutkama ulbmil lei gilvohallanvuodu mielde “...hábmiet dieđalaš teoriijaid sámi mánáidgárdepedagogihkas ja didaktihkas... ja čuovvut pilohtamánáidgárddiid ovdánahttindoaimmaid čuovvulandutkamiin ja dainna lágiin doarjut sin pedagogihka ovdánahttima” (Sámediggi 2020, 3). Sámediggi ruhtadii prošeavtta 2.000.000 ruvnnuin. Sámi allaskuvlla dutkanprošeakta *Sámi mánáidgárdepedagogihkka ođđa áiggis* vuittii gilvvu. Dutkamis lei ulbmil leat veahkin ja doarjjan pilohtamánáidgárddiid pedagogalaš ovdánahttindoaimmaide akšuvdna- ja čuovvulandutkamiin. Dutkamis lei maiddái ulbmil čoaggit dieđuid bargiid pedagogalaš jurddašeamis. Dasto dutkan lei eambo jurddašuvvon mánáidgárdepraktihka buorin go dieđalaš doaibman, mii buvttada dieđu akademalaš máilbmái.

Dutkanprošeavtta praktihkalaš oassi čađahuvvui Sámi allaskuvllas njukčamánu 2021 rájes gitta ođđajagimánnui 2023. Gieddebergguid áigodat lei geassemánu 2021 rájes ođđajagimánnui 2023. Dutkanprošeavtta olggobealde dutki lei mielde SÁMOS konferánssa “Unna olbmožii dihtii” lágideamis ja čálii raportta. Prošeavttas bálkáhuvvui dutki áigodagas njukčamánu 2021 – ođđajagimánu 2023. Dutki lea bargan dutkanprošeavttain Sámi allaskuvlla bargin áigodagas 1.2.2023-30.3.2024, konferánssa lágideami ja raporterema oktavuodas.

Dutkamis čájehuvvui ahte sámi jurddašeapmái vuodđuduvvi pedagogalaš vuogit doaibmat mánáiguin ledje geavahas pilohamánáidgárddiid árggas, vaikko sámi pedagogihka ja pedagogihka birra muđui lei váttis ságastit ja daid meroštallat. Dat mii lei mearkkašahti vásáhus dan oktavuodas lei ahte sámi pedagogalaš doaimmat ledje oktagaslaš dagut, dan sajis go ahte livčče hábmen holisttalaš doaibmanvuogádaga dahje vuođu doaimmaide. Jurddašuvvui ahte sámi pedagogihkka gullá dihto dilálašvuodaide, ovdamearkka dihte árbevirolaš bargguid oktavuodaide, gos sámi materiálat dahje eará konkrehta mearkkat leat sajis. Sámegeilas lei dehálaš sadji pilohamánáidgárddiid pedagogihkas ja dat geavahuvvuige gulahallangiellan pilohamánáidgárddiin.

Sámi mánáidgárdepedagogihka sáhtá mearridit diehtomielaš doaimman, mat vuolggahuvvojit sámi árbevirolaš jurddašan- ja doaibmanvugiin, mat gusket mánáid oahppama ja ahtanuššama organiseremii ásahusa konteavsttas (ee. Keskitalo & Linkola-Aikio 2022). Sámi pedagogihka ollašuttin mearkkaša ja gáibida dálá doaimmaid ja struktuvrraid kritihkalaš árvoštallama ja sámáidahttima. Dutkan čájeha ahte transformeret “sámi vugiid” mánáidgárdepedagogihka vuodđun dárbaša lasi ovdánahttima, iskkadeami ja dutkama.

Raporta lea golmma oasis. Vuos čálán sámi mánáidgárdái gullelaš duogášdieđuid birra, ja čilgen dutkandoaimmaid čađaheami praktihkalaš dásis. Nuppi oasis ovdanbuvttán prošeavtta bohtosiid. Goalmmát oasis ságastalan ja reflekten dutkanprošeavtta vásáhusaid ja bohtosiid birra ovttas boahhteáiggi jurdagiiguin. Loahpas ovdanbuvttán sámi mánáidgárdepedagogihka málle. Rapportas almmuhuvvojit dutkandieđut oppalaš dásis, mii mearkkaša ahte dutkanmateriála ii leat systemáhtalaččat analyserejuvvon ja ovdanbuktojuvvon. Dat bargojuvvo sierra dieđalaš artihkkaliin (Miellodus 6).

Sámi mánáidgárdi

Sámi mánáidgárdi lea dehálaš mánáid oahppamii, ovdánahttimii ja bajásšaddamii. Sámemánáid dála dilli mánáidgárddiin gáibida nannema (Johansen 2020). Mánát leat dan áigge guhkit beivviid mánáidgárddis. Mánáin 93,8% ávkkástallet ollesáiggi mánáidgárdefálaldaga Norggas (Utdanningsdirektoratet 2024). Nuppe dáfus olu sámi bearrašiin váilu árbevirolaš diehtu, máhttu ja giella doarjut mánáid bajásšaddama. Dákkár dilis sámi mánáidgárddiin lea mearkkašahti rolla sihke sámi árbevirolaš dieđuid, sisdoaluid ja máhtuid oahppama dáfus ja sámi mánáid eamiálbmotservodahkii ja -kultuvrii bajásšaddama proseassas. Dan proseassa sáhtta gohčodit enkultureremin.

Sámi mánáidgárdi lea ođđa ásaš. Dan doaimma stivrejit Mánáidgárdeláhka (2005), Opplæringslova (1998) ja Vuodđoláhka 108§ (Grundloven 1814). Daid duohken leat dihto árvvut sámi mánáidgárdedoaimma ulbmiliid ja ollašuhhtima hárrái. Mánáidgárddi rámmaplána (Máhttodepartemeanta 2017, 8) geatnegahtta sámi mánáidgárddiid sihkkarastit ahte sámi mánát ožžot doarjaga seailluhit ja ovdánahttit gielaset, máhtuset ja kultuvrraset, ja dasto sihkkarastit enkulturerema sosialiserema lassin. Sámi mánát bajásšaddet unnimusat guovtti servodaga váikkuhusas. Sámi mánáin lea earenomáš vuoigatvuohta šaddat sin sámi servodaga miellahttun ja oahppat sámegeiela riikkaidgaskasaš njuolggadusaid mielde ee. ON mánákonvenšuvdna 30§ (Ovttastuvvon Našuvdnat 1989). ON Eamiálbmotjulggastus (United Nations 2007) ja ILO konvenšuvdna (ILO 1989) leat maid dai mearkkašahti sámi mánáid vuoigatvuođaid ja mánáidgárdedoaimma lágideami dihte.

Sámi mánáidgárddit leat vásihan ahte sámi árvvuid ja vugiid geavaheapmi mánáidgárddis eai doarjjo ja dohkkehuvvo buot buoremus vugiid mielde (Sikku 2019; Solstad & Nylund 2015). Sámegeiella, sámi kultuvra ja servodat leat unnán báikkiin ja birrasiin bures oidnosis, gullosis ja vuoigatvuođain. Eanemusat leat eanetloguservodaga bealit sajis sámi mánáid eallinbirrasiin. Danin lea mearkkašahti ahte sámi vuolggasadji ja jurddašuvuogit leat čielgasit ja diehtomielaláčat oidnosis, gullosis ja vuodđun sámi mánáidgárddiid doaimmain. Sámi vuolggasaji diehtomielalášvuohta lea guovddáš ášši sámi mánáidgárdeberggus (Balto & Kuhmunen 2014).

Mánáid kultuvrii ja servodahkii šaddan dáhpáhuvvá dábálaš árgabeivvis ruoktu- ja mánáidgárdebirrasis. Dan lihkostuvvan lea gitta das man diehtomielaččat kultuvrii gullelaš áššit leat máná árgabeivválaš birrasis. Dálá dieđut sámi mánáidgárddiid birra lea kvantitatiivvalaš ja guoská eanemusat mánnáloguid, bargiidloguid ja ekonomalaš diliid birra. Daid lassin dárbbasit dieđuid mat govahallet sámi mánáidgárddiid doaimma, dan kvalitehta ja pedagogihka. Dál diehtit unnán mii dahkkojuvvo ja mo bargojuvvo sámi mánáidgárddiin árgabeivválaš dásis. Ja jur árgabeivi leage arena man mánát vásihit, dat lea sin bajásšaddandohtavuoha. Unnán diehtit maiddái das, maid sámi mánáidgárdebargit jurddašit ja makkár vásáhusat sis leat sámi pedagogihkas.

Sámi mánáidgárdepedagogihka dutkan

Dutkamušain viggat leat doarjjan dahje loktet bargiid gelbbolašvuoda, earenomážit dan ektui ahte šaddet dihtomielaččat iežaset rollas ja vejolašvuodain leat sámi máilmmi gaskkusteaddjin (Sikku 2019, 5). Mii diehtit juo ovdalis dutkamušaid mielde ahte sámi mánáidgárdebargit dárbbasit doarjaga ja veahki bargat sámi vuolggasajis buorin sámi mánáide (Laiti 2018; Äärelä 2016).

Sápmelaččain lea iežas jurddašeapmi ja geavadat mánáid bajásšaddamis ja ovdánahttimis. Asta Balto (1997, 2008, 2023), Aimo Aikio (2007, 2010) ja Cecilie Jávo (2010) leat čállán sámi árbevirolaš bajásšaddanvugiid birra. Dat ja ovdalaš vásáhusat lea vuolggasadjin sámi mánáidgárdepedagogihkkii, mii čadahuvvo sámi mánáidgárddiin ja sámi mánáidgárdejoavkkuin. Árgga doaimmat vuodđuduvvojit sámi máhtolašvuhtii ja ulbmil lea ... (Máhtodepartemeantta 2017, 24). Sámi jurddašeapmi mánáid bajásšaddamis ja ovdánahttimis lea juo dutkojuvvon (Aikio 2007; Balto 1997, 2023; Jávo, Rønning & Heyerdahl 2004). Inger Ellen Eira Gaup (2008) ja Asta Balto (2008) leaba lassin dutkan ja raporterren sámi pedagogalaš jurddašeami sirdimis mánáidgárdái ja skuvlii. Pedagogalaš jurddašeami transformeren mánáidgárdái gáibida lasi dutkama. Mánáidgárddit dárbbasit oppalaš gova sámi pedagogihkas, mat leat dan iešvuodát ja ollašuttinvuogit, ja nuppe dáfus makkár hástalusat ilbmet. SáMOS prošeavtta ulbmil lei sihkkarastit ahte sámi iešguđetlágan árbevirolaš vuogit mánáid oahppamis ja ovdánahttimis huksejit vuodu systemáhtalaš sámi mánáidgárdepedagogihkkii.

Sámi mánáidgárdepedagogihkka ođđa áiggis - dutkanprošeakta

Dutkan sámi mánáidgárdepedagogihkka ovdánahttimis ja systematiseremis

Sámi mánáidgárdepedagogihkka dutkanprošeavtta vuolggasadjin lea Norgga Sámedikki sámi mánáidgárddiid ovdánahttinprošeakta SÁMOS (Sámi mánát ođđa searvelanjain). Loahppajagis 2020 Sámediggi bijai johtui gilvvohallama dutkat sámi mánáidgárdepedagogihkka SÁMOS prošeavtta pilohtamánáidgárddiid doaimma oktavuodas (Sámediggi 2020). Sámi allaskuvla plánii dutkanprošeavtta *Sámi mánáidgárdepedagogihkka ođđa áiggis* (Laiti 2021). Dáinna prošeavttain Sámi allaskuvla vuittii gilvvu ja oaččui 2 000 000 ruvno prošeaktaruhtadeami áigodahkii 15.3.2021–31.1.2023 (Sámediggi 2021).

SÁMOS pilohtamánáidgárdeortnegis lei ulbmil ahte pilohtamánáidgárddit fertejit bargat pedagogihkain sámi kultuvrra, árbedieđuid ja sáme giela vuodul diehtomielaláččat, geahččaladdamiin ja viidáset ovdánahttimiin. Pilohtamánáidgárddiin gáibiduvvui ovdánahttin ja gelbbolašvuodálokten. Pilohtamánáidgárdeortnega mielde mánáidgárddit galge doaibmat ovddasmannin, ja mánáidgárddiin gáibiduvvui ahte čađahit ovdánahttinproseassaid geahččalanáigodagas (Sámediggi 2019). Pilohtamánáidgárddit galge geahččaladdat, čalmmustahttit ja konkretiseret sámi mánáidgárdepedagogihkka sin ovdánahttinproseassaid bokte.

SÁMOS prošeaktaplána (Sikku 2019) mielde dutkamušas lei mielde njeallje pilohtamánáidgárddit, gos galget plánet ja iskat sámi mánáidgárdepedagogihkka. Sámediggi lei válljen mánáidgárddiid buori áigái, jagiid 2018–2019 áigodahkii. Pilohtamánáidgárddiid geahččalandoaimmaid ulbmil lei buoridit sámi kvalitehta sámi mánáidgárddiin (Sikku 2019, 3). Sámi kvalitehtain oaivvildit ahte váldit mielde báikkálaš sámi árvvuid ja giellandoaimmaid, mat galget leat pedagogalaš doaimmaid vuolggasadjin ja sisdoallun.

Dutkanprošeavttas lei mihttomearrin oainnusin dahkat, čilget, meroštallat ja dokumenteret mánáidgárddiid dála enkulturerendoaimmaid, dasto sámi mánáidgárdepedagogihkka ja didaktihkka doaimmaid, materiálah ja sisdoaluid. Dutkamušain hábmiimet, ovddideimmet ja

dokumenteriimet pilohtamánáidgárddiid árgabeairutiinnaid ja sin dála pedagogalaš dieđuid ja máhtu ja pedagogalaš áddejumi. Dat dáhpáhuvai refleksiiva dutkanproseassas dutkiid ja mánáidgárdepedagogaid ja eará bargiid gaskkas. Dutkamušain geahččalit sihkkarastit bargiid gelbbolašvuodáloktema, earenomážit dan ektui ahte šaddet diehtomielalaččat iežaset rollas sámi máilmmi gaskkusteaddjin (Sikku 2019, 5). Dutkanprošeakta álggii cuoŋománus 2021 plánenperiodain.

Dutkanšiehtadus prošeavtta vuodđun

Sámi allaskuvla ja Sámediggi leat soahpan dutkanšiehtadusa prošeavtta *Sámi mánáidgárdepedagogihkka ođđa áiggis* várás 15.3.2021 (Sámediggi 2021). Šiehtadusas čielggaduvvoje sierra gáibádušat dutkanprošeaktii (Sámediggi 2021, 17). Daid mielde vurdojuvvui ahte:

- ❖ Dutkan galgá čadnojuvvot pilohtamánáidgárddiid ovdánahttinbargui.
- ❖ Čuovvulandutkama bokte oainnusmahttojuvvo, čilgejuvvo, meroštallojuvvo ja maiddái duodaštuvvo mii sámi mánáidgárdepedagogihkka ja didaktihkka lea.
- ❖ Dutkan lea mielde sihkkarastimin ahte sámi mánáidgárddiid sámi sisdoallu ja vuolggasadji bissu, eallá ja fievrriiduvvo viidáseappot buot sámi mánáidgárddiide ja eará institušuvnnaide, ja sáhtta leat vuodđun sámi mánáidgárdepedagogihkkii ja didaktihkkii boahhteáiggis. Iskosa bohtosat galget heivehuvvot ja fievrriiduvvot mánáidgárddiid árgabeaivái. Dat mearkkaša ahte sámi mánáidgárddit galget sáhttit bargat sámi jurddašeami mielde, geavahit sámi pedagogalaš metodaidda mat leat vuodđuduvvon sámi gillii, kultuvrii ja árbevirolaš máhttui ja mat leat heivehuvvon ođđaáigásaš sámi servodahkii.

Sámi mánáidgárdepedagogihka guovddáš doahpagat

SÁMOS:s ja dutkanprošeavttas geavahuvvojit doahpagat maid lea buorre čilget das álggus. Lean válljen golbma doahpaga maid áiggun eambo rahpat. Dutkanprošeavtta áigodagas bođii dávjá ovdan dárbu ságastit maid guhtege oaivvilda iešguđetge doahpagiin. Lean čállán badjelis ahte sámi mánáidgárdepedagogihka ovdánahttin gáibida sámi árbevirolaš dieđuid ja máhtuid

sirdima ođđa áigái ja ođđa oktavuodaide. Transformeren dáhpáhuvvá proseassas mas dekoloniseren ja sámáidduhttin leat oktanaga sajis. Dat gáibida ahte ferte vuos analyseret dárkilit doaimma, gávdnat vugiid mat eai doarjjo mánáid enkulturerema, ja dasto jurddašit mo daid sáhtta sámii doaimmanvugiiguin bargat.

Ovdánahttin

Dutkat sámii pedagogihka ovdánahttima ja rievdadeami pilohtamánáidgárddiin lei sihke SÁMOS prošeavtta ja dan dutkanprošeavtta ulbmil. Sámii mánáidgárddit dárbbášit assimilerema dihte nuppástusa ja rievdadusaid, vai sáhttet doaimmat proaktiivvalaččat sámáidduhttima hárrái (Balto & Kuhmunen 2014; Rahko-Ravanti 2016; Sikku 2019). Ovdánahttima ulbmil sámii mánáidgárddi konteavsttas lea ahte doaimmat iežas kultuvrralaš vuolggasajis (Biermann & Townsend-Cross 2008; Laiti 2018). Nuppástuhttinproseassas ovdánit árgabeaivvi pedagogalaš doaimmat dađistaga bissovaš diđolaš refleksuvnnaid ja ovdáneami bokte (Balto 2008; Farquhar 2015; Sikku 2019). Lea dárbu ođđasit jurddašit ja oaidnit mánáidgárdeásahusa sámii čalmmiiguin, vai ovddida ásahusa koloniserema ja sámáidahttima. Ovdánahttin álgá iežas jurdagiid dekoloniseremis, kolonialisttalaš jurdagiid čalmmustahttimis (Balto 2008, 26-29).

Doahpaga *ovdánahttin* lei dárbu vuos álggus meroštallat, teoretiseret ja de konkretiseret. Jearaimet prošeaktabargojoavkkus alddámet ahte maid mii jurddašit ovdánahttimis? Ja mii dat lea mii ovdánahtta ja mo ovdánahtta? Dan dutkamušas válden golbma teorehtalaš vuolggasaji ovdánahttimii: 1. ovdánahttin proseassan, 2. ovdánahttin enkulturerenproseassan ja 3. Organisatuvrralaš perspektiivva ovdánahttin.

1. Ovdánahttin proseassajurddašeapmin. Dát perspektiiva muitala das makkár lávkkit dahje oasseproseassat sáhttet leat ovdánahttima aktiiva čadaheamis. Dan málle sáhtta syklus hámis jurddašit nie ahte muttut eai mana lineáralaččat muhto baicce bálddalaga ja maiddái nie ahte mannet duohkut deike. Dan málle mielde rievdadusproseassa álgá mihttomeari/-meriid mearridemiin. Dalle jurddašit ja vihkkedallat ahte maid áiggošeimmet olahit ovdánahttindoaimmain. Nubbi lávki lea plánet konkrehta daguid ja doaimmaid maiguin áigut olahit mearriduvvon mihttomeari. Dasa gullá maid plánet dan mo heivehit dálá rutiinnaid nie ahte lea vejolaš muddet ja rievdadit. Pedagogalaš plánen

lea maid dehálaš dokumenteret. Goalmmát muddu lea ieš árgga ollašuttin, dasto dat konkrehta doaimmat maiguin iská eará láhkái bargat ja nie ovddos guvlui. Njealját lávki lea olles proseassa árvvoštallat dokumenterema vuodul ja dan vuodul odđa syklusa álggahit.

2. Ovdánahttin enkulturerema oainnus sáhtta teoretiseret ovdamearkka dihte Arlene Stairs (1995) málle mielde. Su málles ovdánahttin vuolgá das man ládje eamiálbmotkultuvra lea mielde pedagogihkas dahje mo váikkuha pedagogihkkii. Eamiálbmogiid pedagogihka sáhtta ollašuttit dainna lágiin ahte váldit, inkluderet, osiid das, dahje dainna lágiin ahte doaimma vuodđun leat ollislaččat kultuvrra materiálat, giella, ekologalaš duogáš, árvvut, doaibmanvuogit ja jurddašvuogit gulahallat, bargat ja oaidnit. Enkulturašuvnna sáhtta Banks (2006) ja Stairs (1995) mielde jurddašit dimenšuvnnas diehtomielalašvuohta – vuolggasadji. Kultuvrralaš vuolggasadji mearkkaša ahte leat kultuvrralaš mearkkašumit, kultuvrraid gaskasaš diehtu ja árvvut doaimma vuodđun.
3. Doaibma lea árgabeaivvi ollašuttima ovttadat. Go lea sáhka ovdánahttimis, de ferte iskat árgabeaivvedoaimmaid. Mánáidgárddis doaimmat šaddat doaibmankultuvran (Schein 1987). Árgabeaivvi doaibmankultuvra lea pedagogihka ollašuttima arena, mii váikkuha mánáidgárddi ovdáneapmái. Doaibmankultuvra lea historjjálaččat ja kultuvrralaččat šaddan doaibmanollisvuohtan, mii hábmejuvvo bargoservoša vuorováikkuhusaid bokte. Mánáidgárddiid doaibmankultuvrrain leat dihto áigodagaid doaimmat, mat leat mihtilmasat mánáidgárddi doaibmamis. Doaibmankultuvrii gullá sihke bargokultuvra (ovdamearkka dihte doaimmat, bargujuohkin ja plánat) ja bajásgeassinkultuvra (vuodđoárvvut ja vuodđojurdagat bajásgeassinbarggus ja bajásgeassimis). Árvvut ja práksisat leat bissovaš vuorováikkuhusas árggas, árvvut váikkuhit sihke mo áddet ja dulkot árgga doaimma ja mo ollašuttit árgga. (Nummenmaa et al 2007, 31.)

Mánáidgárddi doaibmankultuvrra sáhtta juohkit Schein (1987) mielde golmma dássái: ii-diđolaš, diđolaš ja oinnolaš. Ii-diđolaš dási áššit leat vuodđonavdosat/vuodđonavddut doaimman, dat leat čihkosis, eaige leat fuomášuvvon. Dasa gullet diehttelas jáhkut, árvvut, miellaguottut, jurdagat ja dovddut. Nubbi gullá diđolaš dássái, mii mearkkaša ahte leat áššit

maid sáhttá jitnosit muitalit ja ákkastallat. Árvvut ja mihttomearit leat ovdamearkka dihte dasa gullelaš áššit. Alimus dássi lea dat maid sáhttá áicat ja oaidnit (artefacts). Dán dássái gullet ges materiálat, dávvirat, doaimbänkultuvrra máŋggalágan ortnegat ja proseassat.

Lea earenomáš ávkkálaš dutkat doaimbänkultuvrra, go háliidat ovdánahttit mánáidgárddiid pedagogihka. Doaimbänkultuvrra dutkkadettiin olahit dieđuid mo kultuvra láktasa bargui, makkárat leat oktasaš doaimbänkultuvrra. ja makkár vugiiguin rievdadit daid.

Enkultureren

Sámi mánát bajásšaddat unnimustá guokte, sámi ja eanetlogu, kultuvrra ja servodaga miellahttun. Dihto servodaga ja kultuvrra miellahttun bajásšaddan gohčoduvvo sosialisereamin. Dalle go bajásšaddá eambbo go ovttá servodaga ja kultuvrra dilis lea dárbu sihkkarastit ahte mánát besset oahpat dássevearddasat daidda gullelaš beliid. Muhtin dutkit leat geavahišgoahtán doaimbänkultuvrra mainna govvejit eará go eanetloguservodahkii ja -kultuvrrii bajásšaddama sihkkarastima. Pedagogalaš doaimmat mainna sihkkarastit eamiálbmotkultuvrrii bajásšaddama gohčoduvvojit enkultúrašuvdnan, mii ollašuttu eanetlogukultuvrra sosialisášuvnna bálddas (Judén-Tupakka 2000, 2003; Keskitalo 2017). Enkultureren proseassa mánát oažžot doarjaga sámi identitehta duddjomis ja nannemis (Balto 2008, 4).

Enkulturerema mearkkašupmi deattuhuvvo, go lea sáhka áitatvuloš eamiálbmoga mánáin. Enkultúrašuvdna: proseassa, mas boarráset buolvvat oassálastet bajásgeassimii ja rahpet servoša jurddašuvvugiid, láhttema málliid ja árvvuid odđa buolvvaide. (Judén-Tupakka 2003, 215.) Enkultureremii laktásit bajásšaddan, pedagogihka ollašuttin, giella ja sosiála biras (Keskitalo, Määttä & Uusiautti 2013, 91). Bajásšaddama ulbmil lea ollašuttit ollislaččat sámeččokultuvrrii laktáseaddji doaimbänkultuvrraiguin, iige dušše go geavaha osiid ovttaskas sámeččokultuvrras (gč. ee. Keskitalo 2017).

Pedagogihkka

Mo mánát šaddet diehtit ja dovdat sin sámegiela, sámi kultuvrra ja servodaga? Dalán go mánát leat ásahuslaš birrasis bajásšaddamin, de šaddá pedagogihkkadárbu. Oaivvildan dás ásahusaid, mat leat mánáid oahppan- ja ovdánahttinbirasin. Pedagogihkka gullá ásahussii. Ásahussii gullá doaibmat diehtomielalaččat mánáid dárbbuid mielde. Ásahusat leat mánáid dihtii, leat mánáid várás. Ásahusaide leat biddjon vuordámušat ja mihttomearit. Visot doaimmaid, mat leat diehtomielalaččat jurddašuvvon doarjjan mánáid bajásšaddamii ja oahppamii, sáhtta gohčodit pedagogihkkan.

Pedagogihkka lea gaskkustanrolla go ollašuhtta enkulturerema mánáidgárddis. Pedagogihkain čujuhit ollisvuhtii mas leat golbma oktiičatnon beali: árvvut, jurddašeapmi ja doaibma. Pedagogihkka doaimma duogážis leat dihto árvvut ja oainnut mánás, mánnávuodas, ovdáneamis ja oahppamis. Pedagogihkka vástida jearaldahkii mo ordnet ja lágidit máná bajásšaddama, oahppama ja ovdáneami doarjaga mánáidgárddis dihto árvvuid mielde. Das dehálaš lea fuomášit ahte pedagogihkka lea eambo sáhka das mo bargat ja doaibmat go das maid bargat ja doaibmat. (Keskitalo & Linkola-Aikio 2022.)

Sámi pedagogihkain oaivvilduvvo doaibma mii vuodđuduvvo sámi árvvuide.

“Sámepedagogihkka čujuha sápmelaš eamiálbmoga kultuvrralaš ja historjjálaš iešvuodaide, mii vuodđuduvvo doaibmanmálliide dahje doaibmanvugiide, mat ollašuvvet sámegillii dahje sámegielas.” (Keskitalo et al 2013, 100). Sámi mánáidgárdepedagogihkka lea earenomáš, go dan ulbmil lea heivehit oahppanbirrasa ja oahppi rolla sámi kultuvrra ja árbevieruid mielde. Sámi mánáidgárdepedagogihkka dieđalaš ulbmil lea ovttahttit pedagogalaš ságastallama ja diehtaga ovdáneami ja nie gávdnat mánáidgárddiide heivvolaš pedagogalaš málle, doaibmanvugiid, sisdoaluid ja reaidduid. (gč. Keskitalo & Määttä 2011, 46.) Sámi mánáidgárdefálaldaga árvvut hábmejuvvojit identitehta, searvvušlašvuoda, luondduoktavuoda, árbevirolaš ealáhusaid ja áigáibođu, sohkabeliid gaskasaš dásseárvvu ja olmmošlašvuoda, ráfi ja soabalašvuoda, mánggakultuvrralašvuoda, giela ja hutkáivuoda vuodul (Saamelaiskäräjät 2013).

Sámi pedagogihkka lea earenomáš rollas sosialiserema ja enkulturerema oktiiheiveheamis. Keskitalo (2017, 189) čállá ahte dása dárbbášit gaskkusteaddji ráhkadusaid ja son namuha

dakkárin áige-, báike- ja diehtoáddejumiid. Go sámi pedagogihka galgá nagodit ollašuttit, de gáibida dat didolašvuoda ja proaktiivvalaš jurddašanvuogi (Balto & Kuhmunen 2014; Rahko-Ravanti 2016, 97-99).

Dutkanprošeavtta čadaheapmi

Prošeavtta plánen ja organiseren

Dutkanprošeakta Sámi allaskuvllas plánejuvvui 15.12.2020–30.1.2021. Vuolggasadjin plánemii lei Sámedikki almmuhuvvon gilvovuoddu (Sámediggi 2020).

Sámi mánáidgárdepedagogihkka ođđa áiggis lei diŋgojuvvon dutkanprošeakta.

Dutkanprošeavtta rámmat ledje biddjon Sámedikki gilvovuodus (Sámediggi 2020), SÁMOS prošeavttas (Sikku, 2019) ja Sámedikki ja Sámi allaskuvlla gaskasaš dutkanšiehtadusas (Sámediggi 2021). Dat eavttut mearkašit ahte dutkamii ledje ovdagihtii mearriduvvon dihto ulbmilat, dihto dutkanmetodat ja dutkanoassálastit.

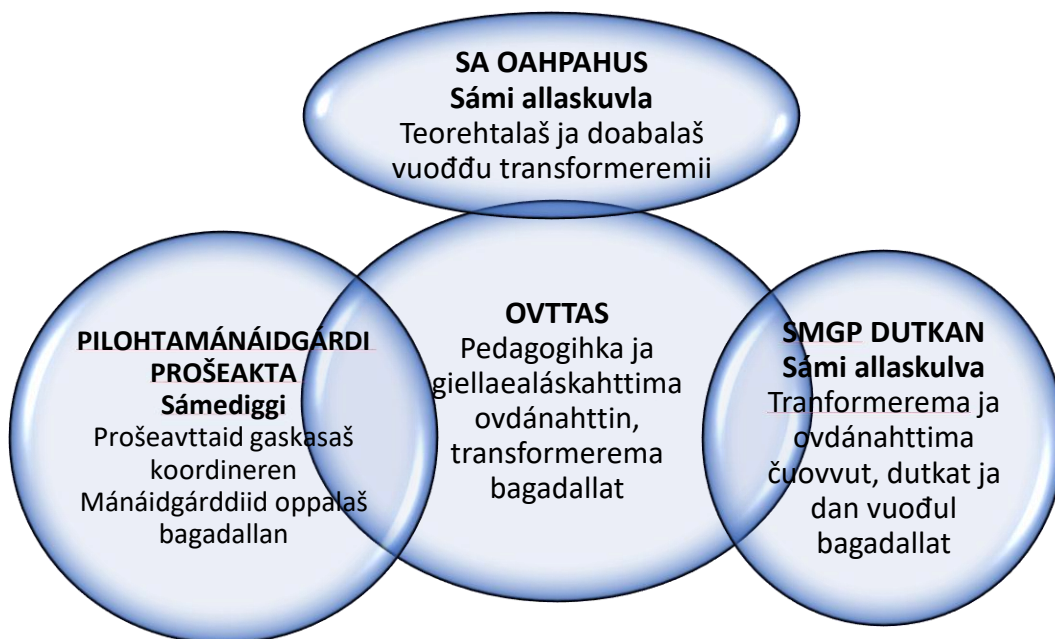
Sámi mánáidgárdepedagogihkka ođđa áiggis dutkanprošeakta lei oassi viidásit ollisvuodas (gč. govus 1). Prošeavttas lei prošeaktajodiheaddji, gii seammás lei dutki.

Govus 1: Sámi mánáidgárdepedagogihkka ođđa áiggis dutkanprošeavtta organiseren

Dutkanprošeavttas lei lagas ovttasbargu Sámedikki SÁMOS prošeavttain ja dasa gullelaš oasseprošeavttaiguin. SÁMOS prošeavtta siskkobealde ledje golbma prošeavtta.

Pilohtamánáidgárdeprošeavtta doaibma lei: “Pilohtamánáidgárde bargu čađahuvvo ovttas Sámi allaskuvlla dutkiiguin...konkrehtalaččat galgá dutkat ja ovddidit sámi bargovugiid ovttas sámi mánáidgárddiiguin” (Sámediggi 2019, 3). Das ledje mielde pilohtamánáidgárddit maid doaimmat iskojuvvo dutkamis. Lagas ovttasbargu lei maiddai Sámi allaskuvla pilohtamánáidgárdeoahpahusain ng. PED606/186 oahpahusain. Das oahpahuuvui filosofalaš, teorehtalaš ja doabalaš perspektiiva sámi mánáidgárdepedagogihkkii. Dutkanprošeakta lei goalmát oasseprošeakta. Oahpahus- ja dutkanprošeavttat ollašuhthojuvvojedje fárrolága. Dutki oassálasttii oahpahusa lágideamis ja oahpaheamis ja fas Sámi allaskuvla bargi mieldutkin ovdamearka dihte bagadallamis ja analyseremis dutkama oktavuodas. SÁMOS ja Sámi allaskuvlla bargit hábmeje prošeaktabargojoavkku, mii deaivvadii vahkkosaččat. Dat lei praktihkalaš ovttasbargojoavkku (gč. govus 2).

Govus 2: SÁMOS prošeavttaid ovddasvástádusat pilohtamánáidgárddiid ovddidandoaimmain.

Dutkanprošeavtta oktavuhtii áсахuvvui fágalaš prošeaktajoavku. Prošeaktajovkui gulle iešgudetge áššedovdit pedagogihka, giela ja sámi mánáidgárddi surggiin. SÁMOS:s lei maiddai oassálasti joavkkus. Prošeaktajoavkku doaibma lei doarjut prošeavtta sihke dieđalaš ja sisdoalu beliin dađistaga prošeavtta áigodagas. Dat joavku deaivvadii guktii–golbmii jagis ságastit sámi

pedagogihka, mánáidgárdedutkama ja dutkanmetodologalaš fáttáid birra. Prošeavtta riikkaidgaskasaš áššedovdi oassálasttii loahppakonferánsii ja prošeavtta loahppaárvoštallamii. Suinna ii šaddan gulahallan ieš prošeavtta áigodagas prošeavtta rievdadusaid dihte.

Dutkanoassálastit: Pilohtamánáidgárddit

Sámedikki SÁMOS prošeavtta välljejuvvon pilohtamánáidgárddit ledje guovddázis dutkanprošeavttas. SÁMOS lei välljen njeallje pilohtamánáidgárddi oassálastit iešguđetge sajiin Norgga bealde Sámis. Dutkamii oassálastin lei eaktodáhtolaš, oassálastima fertii šiehtadit juohke ovttá bargin sierra. Čuovvovaččat oanehis govvideapmi juohke ovttá mánáidgárddis:

1. Álttá siida mánáidgárđi. Gávpotmánáidgárđi, davvisámegiela, okta ossodat mánáidgárddis oassálasttii (oktiibuot 3 ossodaga). Golbma bargi šiehtadedje searvat.
2. Badjemánáid beaiveruoktu. Gilimánáidgárđi, davvisámegiela. Olles mánáidgárđi oassálasttii, lea beare okta ossodat. Njeallje bargi šiehtadedje searvat.
3. Viejega. Gilimánáidgárđi. Julevsámegiela. Olles mánáidgárđi oassálasttii, guokte ossodaga. Njeallje bargi šiehtadedje searvat.
4. Suaja maanaidgierte. Gilimánáidgárđi. Skuvla seamma visttis. Oarjelsámegiela. Olles mánáidgárđi oassálasttii, okta ossodat. Golbma bargi šiehtadedje searvat.

Dutkama mihttomearri lei veahkehit pilohtamánáidgárddiid sin sámi pedagogihka ovdánahttindoaimmaiguin. Mánáidgárddit ferteje dahkat šiehtadusa SÁMOS:in doaibmat pilohtamánáidgárdin ja sámi pedagogihka ovddideaddjin. Juohke okta pilohtamánáidgárdebargi fertii maid šiehtadit oassálastit dutkamii sierra šiehtadusaiguin, oassálastin lei eaktodáhtolaš. Bargi ieš välljii makkár dutkanosiide háliida oassálastit ja dan mo su guoskevaš dutkanmateriála arkiveret ja almmuhit.

Dutkanprošeavttas leat guokte ulbmila: buvttadit sámi mánáidgárdepedagogihka teoriija ja dutkat pilohtamánáidgárddiid iešguđetlágan ovdánahttinproseassaid. Mánáidgárdedoaimmas lea bargiid áddejumiin guovddáš rolla go galget ollašuttit ja lihkostuvvat pedagogihkalaš doaimmain. Ulbmil lea dutkanprošeavtta bokte nannet sin proaktiivvalašvuoda ja vejolašvuoda

bargat eanet didolaččat sámi vuolggasajis, mii lea sámi mánáide buorrin. (Farquhar 2015; Ford & Fasoli 2001; Jannok Nutti 2018.) Dutkamušain viggat áddet maid sámáiduhttin gáibida praktihkalaš dásis, vai mánáidgárddiin galgá sáhttit bargat sámi vuolggasajis.

Dutkanjearaldagat

Ledjen dutkanplánas mearridan dihto dutkanjearaldagaid. Dutkanproseassa áiggis goittotge fuomášin ahte lea dárbu rievdadit muhtin osiid. Fuomášin ahte jearaldat 1.3 ii lean ávkkálaš hámis. Álggus lei čállojuvvon... muhto fuomášin ahte ii leat rivttes jearaldat min dárbut. Baicce mearridin jearrat “Makkár pedagogalaš vuogit leat geavahusas sámi árbevieruid/árbevirolaš dieđuid sirdimis mánáide dálá áiggis?” Ledjen maid álggus jurddašan ahte dutkanproseassa ieš livčče dutkančuozáhat (dutkanjearaldat 3 dutkanplánas), ¹muhto dasa gullelaš jearaldagat gullot eambo dutkama árvoštallama beallai ja vástidange dasa kapihttalis “Árvvoštallan”. Dasto dan raporttas čálan čuovvovaš dutkanjearaldagaid mielde:

1. Mii ja makkár lea sámi mánáidgárdepedagogihkka pilohtamánáidgárddiin?
 - 1.1 Mat leat pilohtamánáidgárddiid sámi pedagogihkalaš sisdoalut, sosiálalaš ja materiálalaš birrasat?
 - 1.2. Makkár pedagogalaš doaimmaiguin doarjut giellaealáskahttima?
 - 1.3 Makkár pedagogalaš vuogit leat geavahusas sámi árbevieruid/árbevirolaš dieđuid sirdimis mánáide dálá áiggis?
2. Mo sámi pedagogihka ovdánahttinbargu ollašutto mánáidgárddis?
 - 2.1 Mo enkultureren ovdána dutkanproseassa áigodagas?
 - 2.2 Makkár rutiinnaid geavahit heivehallanproseassain?
 - 2.3 Mii rievdá doaimbänkultuvrras? Mii dagaha dan?

¹ 3. Makkár vásáhusat leat dutkamušas?
 3.1 Mo joksat dutkamuša ulbmiliid?
 3.2 Mii lea doarjjan dutkama ovdáneapmái ja mii ii?
 3.3 Makkár nuppástushárjánemiid sáhtá dahkat joatkkaplánema várás?

Metodologija

Dieđalaš dutkama ulbmil leat systematiserejuvvon dieđut ja bohtosat. Dutkama ulbmil lea buvttadit dieđuid. Mo áiggut buvttadit, manin áiggut buvttadit? Dutki ferte máŋggalágan jearaldagaid jurddašit ja mearridit. Earenomážit dat guoská álgoálbmotdutkanis, mii doaibmá iežas eavttuid mielde. Makkár dieđuid áiggut buvttadit ja man várás/geaidda buvttadit dieđuid? Diehtu lea relatiiva ášši, leat iešguđetlágán oainnut das mii diehtu lea ja maid sáhtta diehtit. Battiste (2002, 15) čállá ahte “knowledge is not commodity that can be possessed or controlled by educational institutions but is a living process to be absorbed and understood.” Ja son joatká (2002, 18) ahte “knowledge is both empirical (based on experience) and normative (based on social values). It embraces both the circumstances people find themselves in and their beliefs about those circumstances... As a system, it constantly adapts to the dynamic interplay of changing empirical knowledge as well as changing social values.” Dan dutkamis lea sáhka árbevirolaš dieđus, mii guoská sámi bajásgeassimii, dahje nugo mu liikon dadjat, árbevirolaš dieđus das mo organiseret mánáid oahppama ja ahtanuššama.

Dainna dutkamušain viggat buoridit sámi mánáidgárddit kvalitehta ja bargiid gelbbolašvuoda. Earenomážiid lea ulbmil nannet sámi pedagogihka sajádaga mánáidgárddiin ja gávdnat gievrras giellamodeallaid maiguin ealáskahtta giela. Pedagogalaš diđošteapmi lea guovddáš rollas go galgá loktet mánáidgárddiid kvalitehta ja bargiid gelbbolašvuoda. Dutkamušas buvttadit čuovvulandutkama bokte dieđu movt mánáidgárddiin doibmet ovdánahttinproseassat.

Dutkamis lea eamiálbmotperspektiiva metodologalaš vuodđun (ee. Balto, 2008; Jannok Nutti 2018; Jannok Nutti & Joks 2018; Kuokkanen 2009; Porsanger & Guttorm 2011; Smith 1999). Eamiálbmotdutkamuša bokte gidde fuomášumi dasa ahte dutkama vuolggasadi lea eamiálbmoga iežas searvevuolta, áddejupmi ja dutkanmálet. Dat deattuha dutkamuša rolla dekoloniseremis, eamiálbmoga iešmearrideami nannemis ja vuodđuduvvá eamiálbmoga máilmmigovvii ja dihtui. (Kuokkanen 2009.) Dan dutkamuša metodologijas eamiálbmotperspektiiva mearkkaša ahte buvttadit, analyseret ja dulkot dutkanmateriála ovttas dutkiiguin ja mielbargiiguin bissovaš heivehallojuvvon proseassas. Akšuvdnadutkamuš ja kvalitatiiva čuovvulandutkamuš dahket dan vejolažžan.

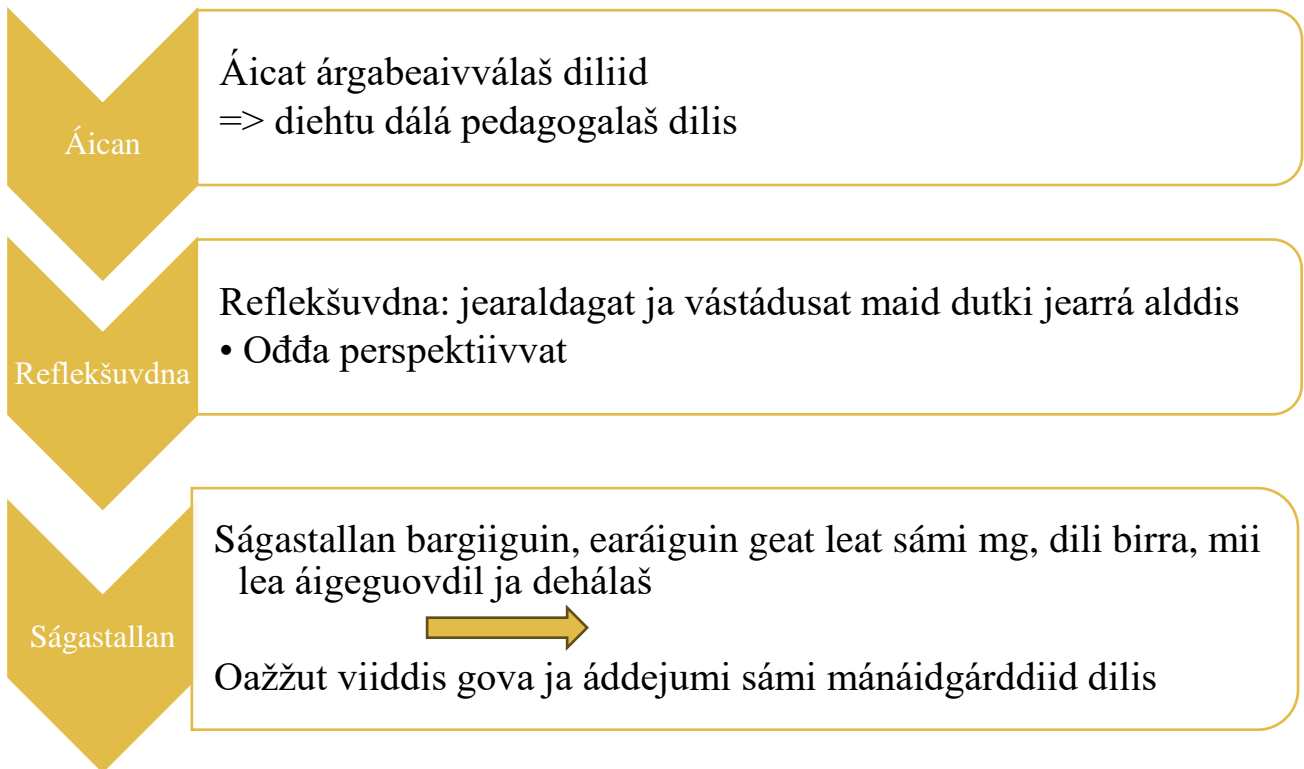
Akšuvdnadutkan

Akšuvdnadutkamušain doarjut mánáidgárddiid ovdánahttima, ja čuovvulandutkamiin ges dutkat dan proseassa. Mánáidgárddiid kvalitehtii váikkuha sin báikkálaš doaibmankultuvra. Go čuovvu ja analysere buvttaduvvon dieđuid pedagogalaš doaimmain ja daid duogážiin, de ollašuhtá doaibmankultuvra.

Dutkamis lea akšuvdnadutkamuš ávkkálaš dalle go galgá buvttadit dieđuid ja rievdamiid árgabeaivválaš doaimmain. Jurdda lea ahte dutkan ja doaibman doarjuba nubbi nuppi. Akšuvdnadutkamuš/participatory research čujuha prossesii gos dieđa ja práksis deaivvadit, leat vuorrováikkuhusas ja buvttadit áddejumi gaskaneaset. Akšuvdnadutkamuša okta veršuvdna/hápmi lea “participatory research... [that] involves a joint process of knowledge that leads to new insights on the part of both scientists and practitioners” (Bergold & Thomas 2012, 4). Refslund et al (2016, 121) jotket vel ahte akšuvdnadutkamis lea dehálaš “to transfer power away from the researcher to research partners.” (gč. Aikio 2010, Kuokkanen 2009).

Akšuvdnadutkamuša materiála buvttadeapmi plánejuvvui, heivehuvvui ja čađahuvvui ovtas pilohtamánáidgárddiiguin bissovaš proseassa bokte. Pilohtamánáidgárddiin ledje iešguđetlágan beroštumit, dárbbut ja pedagogalaš vuolggasajit. Akšuvdna oahppama jurdda gullá akšuvdnadutkama teoriijai. Dan bokte govvet mo doaimmas ja oahppamis cegget spirála mas áicat, plánet, rievdadit, geahččaladdat, geahččaladdama čuovvulit ja árvvoštallat váikkuhusaid, jearrat ođđa jearaldagaid, ja geahčadit proseassa ođđasit (Balto 2008). Seammás oahppat teoriijaid ja movt dat doaimmahuvvojit praktihkalaš barggus, mas dutkiin sáhtá leat aktiivvalaš bagadallanrolla.

Akšuvdnadutkama metodaide gullá áicat mánáidgárddiid árgabeaivválaš doaimmaid, báddet ja filbmet ja čállit beaivegirjjiid galledeami áiggi. Maiddái beaivegirjjiid dokumenterejuvvon dábálaš sagastallamat ja gulahallamat doibmet dutkanmateriálan. Dutkiid iežaset jurdagiid reflektieremat leat oassin dutkanmateriálas. Reflekušuvnnas lea mearkkašahtti rolla akšuvdnadutkamis (gč. govvus 3). Dainna materiálain dokumenterejuvvo mo árgabeaivválaš doaibmankultuvra ollašuhtto, sihke rievdadusat, buriid pedagogalaš doaimmaid bokte, áššit mat buoridit ja doibmet boahtteáiggis ja maid dakkárat mat eai oro doaibmame.

Govus 3: Refleškšuvdna rolla ja mearkkašupmi akšuvdnadutkamiin

Čuovvolandutkan

Sámi mánáidgárddiin lea dárbu dekoloniseret ja transformeret doaimmaset. Kvalitehtalaš čuovvolandutkamis sáhtá dutkat dakkár miehtut (vertikála) ovdánahttinproseassaid (Neale 2019). Kvalitehtalaš čuovvolandutkamiin čujuhit dutkanvuohkái mas seamma olbmuid, servošiid dahje ásahusaid ovdánahttima čuovvulit dihto áigegaskkain. Sáhtá namuhit “bálddas johtin” metodan. Kvalitehtalaš čuovvolandutkamiin dokumenterejuvvojit mánáidgárddiid ovdánahttima ovdáneamit. (Nikander 2014, 243.) Kvalitehtalaš čuovvolandutkamuša bohtosiin čalmmustahtá proseassaid ja doarju akšuvdnadutkamuša proseassa.

Dutki čađahii fokusjoavkoságastallamiid (2 geardde juohke mánáidgárddis, prošeavtta álggus ja loahpas, N=8) ja oktagaslaš dutkanságastallamiid (N=12). Dutkama áigodagas vástidit ovttá

jearahallanskovvi (N=4). Jearahallanskovis geavahuvvui metaforaid. Nummenmaa ja Karila (2005) lohkaba ahte metaforaid sáhtta geavahit bargoneavvun go háliidit áddet pedagogalaš doaibmankultuvra iešguđet dásiid (Tabealla 1). Kvalitehtalaš čuoovolandutkamuš čađahuvvui juohke pilohtamánáidgárddis seamma prosedyra mielde, ja dainna lágiin joksat reliabilitehta, man bokte mihtida seamma ášši ovdáneamis. Dat sihkkarastá ahte ovdánahttinproseassas buvttadit standardiserejuvvon dieđu. (Nikander 2014, 244.)

Doaibmankultuvra dássi
Artefacts” - maid oaidnit Materiálat, dávvirat, árge ordnet ja proseassat
Árvvut Maid dadjat jitnosit ja mo ákkastallat?
Vuoddonavddut - čihkosis Ii fuopmášuvvon. Diehtemeahtun jáhkut, árvvut ja miellaguottut, jurdagat ja dovddut.

Tabealla 1: Pedagogalaš jurddašeami dásiid (Nummenmaa & Karila 2005).

Dutkandoaimmaid čađaheapmi

Dutkama čađaheami muttut

Sámi mánáidgárdepedagogihkka ođđa áiggis dutkanprošeavtta áigodat lei 15.3.2021–31.12.2023, ja das ledje golbma iešguđetge oasi. Vuosttas áigodat lei dutkama čađaheami válbmen. Dat bisttii njukčamánu rájes 2021– borgemánu rádjái 2021. Dutkamis, mas gieđahallojuvvojit persovnnalaš dieđut, ferte čađahuvvot árvvoštallanproseassa. Dan áigodagas dutki ja miel Dutki finadeigga pilohtamánáidgárddiin oahppaladdame. Dutkama nuppi áigodagas buvttaduvvui dutkanmateriála, mii dáhpuhuvai borgemánu 2021 – ođđajagimánu 2023 gaska. Prošeavtta goalmát muddu lei dutkanprošeavtta loahpaheapmi, masa gulai sihke

dukkankonferánsa lágideapmi njukčamánu 2023 ja dutkanprošeavtta raporterén juovlamánu 2023.

Muddu	Áigodat	Akšuvdnadutkamuš	Čuovvulandutkamuš
1. Dutkanprošeavtta válbmen			
NSD dohkkehanproseassa čadahit Oahpásmuvvan pilohtamánuidgárdiiguin Dutkanproseassa válbmen dialogalaččat	Njukčamánu 2021–čakča 2021	Dutkanprošeavtta álggaheapmi. Prošeaktajoavkku dutkit ovttas (pilohta)mánáidgárdiid bargiiguin ásaht dutkamuša vuolggasaji	Álgojearahallanskovvi/álgočálus PED606 oahpuin (oktagaslaš)
2. Dutkanmateriála buvttadit			
Okta akšuvdnadutkama spirála	Čakčadálvi 2021 – gidđadálvi 2023	Dokumenterenprosedyrat Bargit: ságastallamat, buot lágan plánat, mitalusat, notáhtat Dutkit: árgabeaivvi doaimmaid áican, čállit beaivvegirjji, notáhtat Prošeavtta árvvoštallan Árvvoštalli refleksiiva oahppanmitalus.	Narratiiva álgoságastallan fokusjoavkometodan Analysa ja dulkon Dutkanságastallamat oktagaslaččat Narratiiva loahppadutkanságastallan (fokusjoavkoságastallan) Jearahallanskovvi prošeavtta oassálastimis.
3. Loahpaheapmi			
Oppalaš analyseren/dulkon/raporterén	Cuoŋománu 2023 – juovlamánu 2023	Raportta čállit, almmuhanplána válmmastallat.	

Tabella 2: Dutkama čadaheami muttut ja doaimmat njukčamánu 2021 – juovlamánu 2023.

Dutkama vuosttaš muddu, válbmenmuddu, sistisdoalai sihke formála áššiid ja oktavuodaid huksema. Vuosttaš áigodat šattai guhkit go lei álggus plánejuvvon. Dan áigodaga dehálaš doaimma lei čadahit NSD (Norsk senter for forskingsdata) persondieđuid gieđahallama ja

geavaheami árvoštallanproseassa. Dan proseassas sihkarastojuvvui ahte persondieđut geavahuvvojit ja gieđahallojuvvojit rivttes láhkai dutkamušas. Olles dat proseassa bisttii njeallje mánu njukčamánuš gitta borgemánnui 2021.

Álgomuttus dutki huksii maid dai oktavuodaid ja ovttasbargovuogádagaid sihke SáMOS proševttain ja pilohtamánaidgárddiiguin. SáMOS ovddasteddjiiguin álggaheimmet gidđat 2021 vahkkosaš prošektabargojoavkku gulahallančoahkkimiid. PED606/186 oahpahusa oktavuodas bessen oahpásmuvvat pilohtamánaidgárddiid bargiiguin. Ovttas mieldutkiin finadeimme geasset 2021 vuosttaš geardde pilohtamánaidgárddiin oahpásmuvvamin sin báikkiin, birrasiin ja guovlluin go COVID-19 dilli dan suovai.

Ieš dutkan, namalassii akšuvdnadutkan- ja čuovvolandutkanáigodat bođii johtui borgemánuš 2021. Tabealla 3 čájeha buvttaduvvon materiálat ja mildosis 5 bohtet ovdan visot dutkanmateriála buvttadeapmái gullevaš doaimmat. Áigodagas ledje ovdamearkka dihte 22 fysalaš bagadallandeaivvadeami. Dan lassin ledje čieža bagadallandeaivvadeami neahta bokte. Gieddebargguid áigodagas galledeimme 4–6 geardde juohke mánáidgárddis áicamin ja jearahallamin. Čadaheimmet oktiibuot 8 fokusjoavkoságastallamiid ja 10 oktagaslaš jearahallamiid. Juohke galledeamis lei maid dai akšuvdnadutkamiid gullevaš bagadallan. Maŋimuš gieddebargomátki lei ođđajagimánuš 2023, dalle nogai maid dai Sámedikki bálkámáksin dutkái. Dan rájes lea dutki bargan Sámi allaskuvla virggis.

Dutkama oktavuodas	Oahpahusa oktavuodas
Áicamat ja dasa gullevaš notáhtat	Čállosat
Fokusjoavkoságastallamat (N=8)	Árvoštallamat
Oktagaslaš jearahallamat (N=12)	
Jearahallanskovvi (N=3)	

Tabealla 3: Buvttaduvvon dutkanmateriálat

Dutkanprošeakta joatkašuvai gieddebargguid maŋŋá konferánsalágideapmin ja raporteremin nie ahte lei válmmaš ođđajagimánus 2023. Sámi allaskuvla ja Sámediggi lágidedje ovttas SÁMOS loahppakonferánssa *Unna olbmožiid dihtii* njukčamánus 2023. Konferánssa lágideapmi ja raportta čállin doaimmahuvvui dutki DOB áiggis 2023- 2024 áigodagas.

Bohtosat

Dan kapihttalis buvttán ovdan oanehaččat dutkanvásáhusaide vuodđuduvvi bohtosiid obbalaš dásis. Čájehan bohtosiid prošeaktaplánas (Laiti 2021) mearriduvvon ja dutkanšiehtadusas dohkkehuvvon dutkanjearaldagaid mielde (gč. siidu 28). Dain lea okta spiehkasteapmi.

Jearaldat 3, mii guoská dutkanvásáhusaide, giedahallá dutkama árvvoštallama, mii dasto boahtá ovdan kapihttalis “Dutkama árvvoštallan”. Dás čálán obbalaš dásis dutkanbohtosiid birra.

Dárkilis almmuheamit bohtet de dadistaga iešguđetge dieđalaš artihkkaliid bokte. Huksen bohtosiid nu ahte heivehan áicannotáhtaid ja jearahallan- ja eará gulahallanmateriálaid oktii. Dainna lágiin godán iežan áicamiid ja bargiid čálalaš ja njálmmálaš materiálaid oktii. Čálán obbalaš, generaliserejuvvon dásis, in oktagaslaš mánáidgárddi dahje bargi mielde. Oktagaslaš bargiid oainnut bohtet goitge oidnosii sitáhtain, maid geavahan bohtosiid konkretiseremii.

Obbalaččat daddjon dutkamuša gieddebargguid áigodagas ja oahpahusa oktavuodas pilohtamánáidgárddiin lei olu sáhka sámi árvvuid ja jurddašuvugiid birra. Dat ledje maiddái dihto diliid oktavuodas sirdojuvvon práksisii. Dasto ledje sámi árvvut sámi pedagogihka ollašuttima vuodđun, muhtun muddui diehtomielalaččat, ja muhtun muddui fas nie ahte bargit ieža eai máhttán sátnádit daid.

Sámi árvvut ja jurddašeamit vuhttojedje sámegeiela sajádaga dehálašvuodas mánáidgárddis. Bargiid ja mánáid gaskavuodain, sin gulahallanvugiin ja das ahte bargit lámbe mánáide dili doaibmat iešheanaláččat. Sámi árvvut ledje maid oidnosis das mo árgabeaivvi áigegeavaheapmi lei jurddašuvvon ja makkár doaibmanbirrasiid atnet árvvus. Áigegeavaheapmi lei geabbil. Pilohtamánáidgárddiin lei gal dihto beaiverytma geavahusas, muhto dat heivehuvvui beaivválaš dárbbuid mielde. Dat ledje mánáid dárbbut dahje eará, ovdamearkka dihte báikkálaš servošii gullevaš bealit mat stivreje ja váikkuhedje beaivvi organiseremii. Nuppi dáfus olgoarenaid rolla beaivválaš doaibmanbirrasiin lei dehálaš ja pilohtamánáidgárddit deattuhedje dan mearkkašumi.

Bargiide lei álki mitalit iežas jurdagiid ja árvvuid birra, muhto hástalussan orui leamen doaimmaid sátnádeapmi, mitalit iežas bargo- ja doaibmanvugiid birra. Dávjá sii muitaledje bagadaladettiin ahte dat, maid sii barget, lea diehtelas ja ”dábálaš” ja váttis sátnádit. Iežas

barggu ja doaimma lea váttis áicat ja konkretiseret sámi jurddašeami ektui. Giedahalaimet olu pedagogihka teorehtalaš dahje doabalaš dásis. Álggos bargiide lei eahpesihkar mas lea sáhka go lea sáhka pedagogihkas. Pedagogihkka ii lean čielga ášši. Ságastalaimet ja giedahalaimet dan sihke oahpahusas ja bagadallamiin.

Dutkangalledemiid, ságastallamiid ja áicamiid oktavuodas lei dávjá fáddán sámeigiella, iige gillii gullelaš beliid sáhte guođdit eret dutkamušas vaikko das leige eambbo sáhka sámi pedagogihkas. Pilohtamánáidgárddiin ledje iešguđetlágán beroštumit giela ektui. Muhtin mánáidgárddiide, gos lei nanu sámeigielmáhttu ja -geavaheapmi, lei giellabirrasa viiddideapmi ja čiekŋudeapmi dehálaš, ja muhtin mánáidgárddiin fas lei eambbo sáhka giela ealáskahttima ja giellabirrasa huksema gullelaš áššiid birra.

Jearaldat 1. Mii ja makkár lea sámi mánáidgárdepedagogihkka pilohtamánáidgárddiin?

Vuosttaš dutkanjearaldagas lei jurdda oažžut obbalaš govva dálá pedagogalaš jurddašeamis ja geavadagain. Pilohtamánáidgárddiid doaimmain ledje mánggabealálaš sámi pedagogalaš geavadagat ja jurddašeamit sajis. Sámi duogáš vuhtto eanemusat giela geavaheamis, dahje sámi sisdoaluin ja materiálain. Dat lei maiddái oidnosis dain materiálain mat ledje geavahusas. Sámi vuolggasadji vuhttui maiddái árbevirolažžan atnon bargguid sajádagas mánáidgárdedoaimmas. Muhtin muddui geavahit maiddái sámi doaibmanvugiid mánáiguin. Leage nu dutkama mielde ahte bargit áddejedje sámi pedagogihka sámeigiella geavaheami ja árbevirolaš bargguid čađaheapmin.

Bargit vástidedje ovtta jearahallanskovi dutkama oktavuodas. Das lei okta jearaldat mas galge čállit metaforaid sámi pedagogihkkii, dainna lágiin ahte joatkit cealkaga “Sámi pedagogihkka lea nugo...”. Das lei jurdda oažžut dieđuid jurddašeami ii-diehtomielalaš dásis. Vástádušat mitalit bargiid oaiviliid pedagogalaš práksisa, sin mánnáoinnu ja sámi pedagogihka vuogádaga birra.

Pedagogalaš práksisa bargit govvidit jearahallanskovis dego “å sette sammen et ikea-skap uten bruksanvisning” dahje “man vet hva man skal fram til, men måten man kommer fram dit, og hvilke verktøy man skal bruke er usikkert”. Dain oainnuin boahtá ovdan eahpesihkarvuotta

sámi pedagogihkkii , mii lea ollašuhttimis. Dat bohtá maid ovdan go okta vástidii ahte sámi pedagogihkka lea dego “niehku” ja “Ahte sámi bajásgeassin dohkkehuvvo sámi pedagogihkkan.”

Metaforain bodii maiddái ovdán jurddašeapmi mánáid oahppamis dego ahte “Barn må lære fra grunnen av rett og galt, og da må dem sjøl få oppleve det”. Nuppi dáfus fas dat ahte sámi pedagogihkka lea dego mánáid nanusmahttin “En styrke for barna”.

Ságastallamiin ja bagadallamiin lei ollu sáhka árvvuin, jurdagiin, filosofijain ja vuoigŋalašvuođain. Sámi filosofija, jurddašanvuoŋit leat vuohttimis bargiid ságain ja čállošii, ja dan oktavuodas lei dávjá sáhka *searvelatnja* filosofijas. Iešgudetge bargiin ledje iešgudetge kultuvrralaš duogázat maid geavahedje árgabeaivválaš pedagogihka vuolggasadjin. Sis ledje sin iežaset mánnávuoda vásáhusat, maid de geavahedje sin sámi pedagogalaš doaimma vuođđun. Okta bargi muitala čuoovvovaš sitáhtas sámi pedagogihka ollašuhttimis ná:

“Sámi pedagogihkka.. das lea meinnet..eambo čiekŋalis ulbmil...mii leat hállan ahte gos dat dáhpáhuvá, dahje man láhkái dat láhččojuvvo... das bohtá sisa dat searvelatnja...gos dáhpáhuvá, dathan gal ii leat beare láhttis mánáidgárddis...dat lea juohke sajis. Dan mii leat geahččaladdan das mánáidgárddis. Dat lea dat ahte lea eambo nugo ruovttudilálašvuohta, mo okta ruoktu sáhtta máná leat bajásgeassimin. Mahká...mis lei oktii dá hui áigá prošeakta, rievssat. Dat ii lean nie ahte ‘hei, hei, bohtet deike, dál mii galgat oahppat rievssaha birra... dat orru meahcis, dat lea loddii.’ Dat ii lean dien láhkái. Mii hállat iditbottus ja de bohtá smávva, lávlut veahá, ja šaddá teoriija dieđus. Dan veahá maid mii diehtit. Áiggun muitalit dat searvelatnja dan beaivve. Dat lei gievkkanis, dat ii lean juhkkuojuvvon makkárge agi mielde, lei okta bargi gii čohkkái doppe ja gaskkii rievssaha, dolggiid. Ja de bohtet mánát ja muhtimat fitnet mángii, muhtimat eai illá sáhte oba geahččatge dasa. Leimmet iežat viežžan meahcis dan rievssaha...mánát besse geahččalit ja iskat. Leat geahččaladdan diekkár searvelanja, ahte lea rabas buohkaide. Lea lihkostuvvan hui bures.”

Áicamiin ja plánendokumeanttain bodii ovdan ahte *searvelatnja* filosofija mielde bargat lihkostuvai mángga ja iešgudetlágan vugiiguin. Muhtin mánáidgárddiin lei lagas ja jámma oktavuoha báikkálaš servošiin, eará mánáidgárddiin fas *searvelatnja* vuoigŋa bodii ovdan

eambbo mánáidgárddi siskkáldas doaimmaid mielde ja earenomážit bargiid ja mánáid gaskasaš gulahallamis.

Mat leat pilohtamánáidgárddiid sámi pedagogihkalaš sisdoalut, sosiálalaš ja materiálalaš birrasat?

Dan jearaldaga duogážin lei hállu govvidit pilohtamánáidgárddiid oahppanbirrasiid oinnolaš beliid. Jurdda lei govvidit mánáidgárddiid doaimma sisdoaluid ja materiálaid mat sis leat geavahusas. Sin beaivválaš sosiála birrasiin govvidit geat leat mielde beaivválaš gulahallamis dahje geainna ovttasbarget.

Doaimmaid sámi sisdoalut

Pilohtamánáidgárddiid doaimmat ledje dávjá “dábálaš” mánáiddoaimmat nugo sihkkelastit dahje čierastit, sáttokássas stoahkat, muohtastohkosiid stoahkat, ivdnet dahje sárgut dahje iešguđetge duhkorasaiguin stoahkat. Sihkkelastima fáddán sáhtii leat gurpat dinggaid gárdái. Čálán “dábálaš” ruođuid sisa daningo háliidan fuomášuhttit “dábálašvuoda” meroštallama árvočanastaga. Dakkár dábálaš stoahkamiin ledje goit sámi sisdoalut, mánát ledje dego sámi máilmmis dahje birrasiin stohkosiid siste. Nuppi dáfus sámi sisdoalut ledje beaivválaččat mielde maiddá dihto doaimmaid oktavuodas, nugo málesteamis, go sahe bierggu dahje vuoššá guoli, dahje go lohká ja dramatisere sámi mitalusa. Sámi árbevirolaš barggut ledje doaimmaid sisdoallun dihto bottuin ja áigodagain jahkodagaid mielde. Pilohtamánáidgárddit deattuhitge jahkodagaid mearkkašumi sin doaimmaid sisdoaluid mearrideamis. Dávjá iđit- ja giellabottuin ledje sámi sisdoalut. Bargiid ja mánáid gaskasaš ságastallamiin ledje dávjá sámi sisdoalut ja fáttát nugo ovdamearkka dihte fuolkevuolta ja áigodahkii gullelaš bargguid/doaimmaid birra ságastit nugo bivdu.

Sosiálalaš biras

Makkár lei sosiálalaš biras pilohtamánáidgárddiin? Ságastallamiin ja bagadallamiin lei olu sáhka *searvelatnja* filosofiiija sajis mánáidgárddis ja dan ollašuhttimis. Árgabeaivválaš dásis mearkkašahtti ášši sosiála birrasis lei doaimmat ovttas ja láchit buori ja oadjebas diliid. Sámi

perspektiivvas lea oktavuoha mánáiguin, bearrašiin, fuolkevuodain, árbečehpiiguin ja báikkálaš servošiin guovddáš sosiála bealli. Mánáidgárddit deattuhit ovttasdoaimmama, ahte buohkat leat mielde buori dilis. Ovtta mánáidgárddis oktasaš juohkebeaivválaš boradanbottut ledje dakkár oktasaš ráfálaš dilit. Buot pilohtamánáidgárddit deattuhit dan ahte lea dehálaš ahte mánát besset agiid rastá doaimmat ovttas.

Gidden maiddá fuomášumi sámi gulahallanvugiide bargiid ja mánáid gaska sihke áicamiin ja ságastallamiin. “Moai” vuohki geavahuvvui árgabeaivválaš diliin. Bargit mitalit ahte lea buorre lámčit dili vai mánát ieža besset iskat ja vásihit, mánát besset ieža stivret oassálastima ja mielváikkuheami. Obbalaš dásis jurddašan ahte sámi mánáidgárddit sávvet lagas gulahallama sámi servošiin ja ahte mánáidgárdi livčče oassi báikkálaš servošis.

Materiálalaš biras

Pilohtamánáidgárddiin ledje iešguđetlágan mánáidgárdevisttit. Visttiin ii lea earenomáš sámi hápmi dahje arkitektuvra oidnosis. Buot mánáidgárddiin lei latnja dahje sáđji gos buohkat, bargit ja mánát, besset oktanaga deaivvadit ja servvoštallat. Sápmelašvuoha čalmmustahattojuvvui govaid bokte ja čálalaš gielain. Mánáidgárddiin ledje dukkorasat nugo sámi eallit, skohterat, dahje gárdeduhkorasat nugo suohpanat. Mánáid geavahas ledje maiddá boahkánat, muorraniibbit ja muhtumiin maiddá muorrabissut ealgabivdui. Buot mánáidgárddiin lei maiddá vejolaš cegget lávu siste.

Pilohtamánáidgárddiid stellejedje čoahkkananbáikin. Šiljuid ledje áidon, muhto dat ledje stuorrát ja viidát, mánáin lei friddjavuohta doaimmat iešheanaláččat máŋggalágan vugiin. Dávjá maid nu ahte eai lean bargiid čalmmiid vuolde. Šiljuide ledje huksejuvvon iešguđetlágan gođit dahje / ja lávut, gos lei árran. Fatnasat ledje maiddá. Gárdi šiljus. Bensinstášuvnnat. Gizzun- ja čierastanvejolašvuodát.

Mánáidgárddiid doaimmaid sisdoalut, sosiála bealit ja materiálalaš birrasat čájehit gullelašvuoda báikkálaš sámi servodahkii ja kultuvrii. Dávjá orui ahte dat bealit ledje šaddan diehttelassan ja danin adnon unnán ávkin pedagogaláččat. Visot daid árgabeaivválaš áššiid

sáhtta ávkkástallat pedagogalaččat go fuomáša daid čanastaga sámi mánáid enkultureremii, fuomášit daid oktavuoda.

Giellaealáskahttima pedagogalaš doarjja

Báikkálaš gielladilli ja mánáid giellageavaheapmi ja -ovdánahttin lei váldofáddán go ságastalaimet bargiiguin. Mánáid giellaovdánahttin, mánáid giellaovdánahttima doarjja, bargiid giellageavaheapmi, bargiid giellamáhttu ledje dasa gullevaš ságastallanfáttát. Earenomážit háliidit ságastit bagadaladettiin ahte mo buot buoremusat doarjut mánáid sámezielovdáneami dahje -oahppama. Makkár pedagogalaš vugiid geavahit dasa?

Pilohtamánáidgárddiid giellabirrasat ledjet mánggaláganat. Eanas pilohtamánáidgárddiid mánáid ja bargiid gielladilli lei buorre dan ektui ahte sámeigiella lei bargiid ja mánáid gaskasaš gulahallangiella. Báikkálaš sámeigiella gullui ja lei maiddáid oidnosis mánáidgárddis. Juohke mánáidgárddis ledje sámeielat bargit, muhtin mánáidgárddiin ledje maid dárogielat bargit. Gávdoje maiddáid earut mánáid giellageavaheamis. Eanas mánáidgárddiin gal geavahit sámeigiela sihke rávisolbmuiguin ja gaskaneaset stoagadettiin. Ovtta mánáidgárddis dárogiella lei mánáid váldo gulahallangiella sihke bargiiguin ja gaskaneaset. Erohusat pilohtamánáidgárddiid gaska bohte das makkár dilli báikkálaš sámeielas lei ja makkár sajádat das lei mánáidgárddis. Dat mearkkaša ahte leigo sámeigiela olles servoša gulahallangiella vai leigo nie ahte mánáidgárdi ja ruovttut ledje mánáid áidna sámeielbirrasat. Dat váikkuhii de dasa makkár giellapedagogihka čađahedje ja makkár pedagogihka ovdánahttindárbbut mánáidgárddis ledje.

Makkár pedagogalaš vuogit leat geavahusas sámi árbevieruid/árbevirolaš dieđuid sirdimis mánáide dálá áiggis?

Dat jearaldat šattai mángga ládje dehálažžan dan dutkamušas. Mearkkašahtti erohus lei ságastallamiid, jearahallamiid ja áicamiid vásáhusaid gaska. Pedagogihkka doaban čájehuvvui hástaleaddjin jurddašit, sátnádit ja meroštallat. Maiddáid go lei sáhka sámi pedagogihkas. Ovttas mieldutkiin fuobmáime ahte leage buoret hállat *sámi vuogi mielde bargamis* sámi pedagogihka sajjs. De šattai álkit sáhka sin árgga sámi pedagogalaš geavadagain.

Pedagogalaš vugiid birra ságastallojuvvui dávjá sihke bagadallamiid oktavuoda, muhto maiddá muđui pilohtamánáidgárddiid galledemiin. Jearahallamiin ja ságastallamiin bargit muiteledje dávjá searvelanja prinsihpa mearkkašumi birra, bargguid bokte oahppama dehálašvuoda birra ja mánáid iešheanalašvuoda birra sámi pedagogalaš vugiin. Sáhka lei maiddá mánáide buori dili lámčima birra ja mánáid oassálastima birra iešmearrideamis.

Áicamiid vuodul sáhtta fas mitalit ahte pilohtamánáidgárddit beaivválaš doaimmain geavahit mánggalágan sámi pedagogalaš vugiid iešguđetge bottuin. Okta mearkkašahti sámi pedagogalaš vuohki lei ahte mánát besset mearridit doaimmaid iežaset beroštumi ja dárbbuid mielde. Mánáidgárddiin ledje bottut ja eará bargiid stivrejuvvon doaimmat, muhto mánáin lei vejolašvuhta ieš mearridit oassálastima. Áiccadettiin fuobmáime maid pilohtamánáidgárddiid ráfi ollašuttima. Beivviin lei gal rytma muhto áigedávval lei geabbil ja dávggas. Beivvit manne njuovžilit ja ráfálaččat, mánáin orui oadjebasvuoda. Dasa soaita váikkuhit bargiid ja mánáid gulahallanvuohki, mii speadjalastá *unna olbmoža* jurddašemi.

Pilohtamánáidgárddiin ledje sámi vuogit geavahas mánáidoaimmain. Árgabeaivválaš pedagogihkas čalmmustahttojuvvui maiddá sámi eallinfilosofiija. Hástalusas lei ahte eai máhtán álo ieža daid dilálašvuodaid fuomášit ja sátnádit. Pedagogihka konkrehta beliid, nugo sisdoalu ja materiálalaš beliid, lei baicce álkit mitalit.

Jearaldat 2: Mo sámi pedagogihka ovdánahttinbargu ollašutttojuvvui mánáidgárddis?

Dalle go lea sáhka sámi pedagogihka ovdánahttimis mánáidgárddis, mearkkaša dat ahte lea sáhka sihke pedagogihka jurddadási ja doaibmadási ovdánahttimis. Dutkamis pedagogihka ovdánahttin lei vuos álggus jurddašuvvon árgabeaivvi pedagogalaš doaimma ovdánahttimin, nie ahte ovdánahttin doaimmaiguin sámi jurddašeapmi ja pedagogalaš doaibmanvuogit šattaše nannosabbot mánáidgárddi árgabeaivvi vuolggasadjin.

Oppalaččat čájehuvvui ahte lei hástaleaddjin jurddašit ja lahkonit pedagogihka ovdánahttima diehtomielalaš proseassan mánáidgárddi árgabeaidásis. Pilohtamánáidgárddiid

ovdánahttindoaimmaid johtuividjan ja proseassahuksen válddii áiggi. Pilohtamánáidgárddiin ledje unnán vásáhusat ovdalaččas diehtomielalaš ja plánejuvvon ovdánahttinproseassaid čadaheamis. Proseassa obbalaš hábmen orui váttis. Álggos dárbbášedjege áiggi gávdat fáttá ja de plánet vuogi mainna geahččalit ollašuhttit sámi pedagogihka ovdánahttima. Ovdánahttima ollašuhttimis deattuhuvvui ahte fáddá ja doaibma berreše heivet bures sin dálá árgabeaivái ja dat ii berreše dagahit liigebarggu sidjiide.

Dutkanplána mielde galggaimet fokusjoavkkoságastallamiid bokte bidjat johtui mánáidgárddiid pedagogihka ovdánahttima. Dan dagaimet ja daid ságastallamiid vuodul pilohtamánáidgárddit mearridedje čuovvovaš ovdánahttin fáttáid:

1. Mitalanárbevierru
2. Oahppobirrasa sámáidahttin: Sámi gálvvut oidnosii, lávvu joavkolanjas
3. Čiekŋalit sátnevuorká sámi árbevirolaš máhtus
4. Luondduoktavuohta, “fra jord til bord”

Manjel go ledje válljen fáttáid pedagogihka ovdánahttimii, de galge plánet daid konkretiserema. Dat válddii áiggi nie ahte buohkat earret okta mánáidgárde gerge dutkama áigodagas čadahit ovttá pedagogalaš doaimma ovdánahttinnyklusa, das maid ulbmila mearrideapmi, plánet, ollašuhttin ja árvvoštallan. Eará ovdánahttindoaimmaiguin ádjánedje iešguđet ládje. Buohkat besse bures johtui ovdánahttindoaimmaiguin. Sii barge konkrehtalaččat ovdamearkka dihte ovdánahttindoaimmaid dokumenteremiin, pedagogalaš materiálaid buvttademiin dahje eará pedagogalaš doaimmaiguin.

Pedagogihka ovdánahttima oktavuodas čájehuvvui maddái ahte bargit vurde ahte sámi mánáidgárdepedagogihkka lea juoga ládje válmmas málle, juoga maid sáhtta olggobealde viežžat ja de váldit atnui mánáidgárddis. Proševttas bođii ovdan ahte pilohtamánáidgárddit eai nie oamastan sámi pedagogihka, ahte jurddašedje dat lea juoga maid sii ieža huksejit doaimmadettiin.

Mo enkultureren ovdánii dutkanproseassa áigodagas?

Dat dutkanjearaldat badjána das mo sámi pedagogihkka, mii buorida sámi mánáid bajásšaddama sámi kultuvrii, rievddada pilohtamánáidgárddiin dutkama áigodagas. Lea sáhka sihke enkulturerema doaibma- ja jurddadási rievdadeamis. Nugo juo čállen ovddit kapihttalas, de konkrehta pedagogalaš ovdánahttinproseassat ovdánedje njuovžilit. Ledjen jurddašan ahte pilohtamánáidgárddit livčče geargan guvttiin dahje golmmain ovdánahttinsyklusiin dutkanprošeavtta áigodagas. Dutkamušas čájehuvvui ahte okta syklus, namalassii mihttomeriid bidjat, doaimmaid plánet, ollašuttit ja evalueret, váldá goit eambo go jahkebeali. Dát váikkuhii hui olu dutkamuša ollašuttimii ja ulbmiliid juksamii ja loahpalaš bohtosiidda. Okta mánáidgárddi joksái čad̄ahit materiálaš enkulturerema sin mánáidgárdebirrasis.

Enkulturerema ovddideapmi váldo dahje deatalaš ovdáneapmi vulggii bargiid jurddašeamis. Dán dutkanprošeavtta áigodagas bargiide lei vejolaš ságastit ja gulahallat sámi pedagogihka gullelaš áššiid ja beliid birra. Bargit besse juogadit vásáhusaid ja jurdagiid eará sámi mánáidgárddiid bargiiguin. Čuovvovaš sitáhtaiguin bargit mitalit ovdánahttimis:

- ❖ Blitt mer sikker på min egen pedagogiske forståelse, og bevisst på min kompetanse
- ❖ Økt bevissthet om samisk pedagogikk
- ❖ Mere trygg på at det vi gjør i barnehagen er samisk pedagogikk
- ❖ Forståelse: *iesbirgejupmi* stor del av samisk pedagogikk

Makkár rutiinnaid geavahit heivehallanproseassain?

Dát jearaldat vuodđuduvvui kultuvrralaš ekologalaš teoriijai, ahte pedagogalaš ovdánahttin dáhpáhuvvá árgga rutiinnaid heivehemiid bokte (čujuhus). Pedagogalaš ovdánahttin mearkkaša ahte visot áššit eai rievdaduvvo oktanaga, muhto baicca válljejuvvon áššiid heiveheapmin. Báikkálaš kultuvra váikkuha heiveheapmái: maid heivehit, man olu heivehit ja mo heivehit. Dán dutkama áigodagas ii lean vejolaš čuovvut rutiinnaid konkrehta heivehanproseassaid, baicce heivehallanvugiid maid bargit geavahedje vai barggašedje eará ládje. Bargojoavkkuin ledje árvoságastallamat ja daid mielde vuoruheamit, earenomážit áiggi geavaheami ektui. Árvoságastallamiid vuodul bargit mearridedje vuoruhit dihto áššiid ja geavahit eambo áiggi ja resurssaid daidda.

Mii rievddai doaibmankultuvrras? Mii dagahii dan?

Dutkama okta teorehtalaš áddejupmi lei ahte mánáidgárddiin lea dihto doaibmankultuvrra (Nummenmaa et al 2007). Dan dutkanjearaldaga vástáduš čatnasa bargiid jurddašeapmái ja duostilvuhtii rahpat ja iskat doaibmankultuvrra ii-oinnolaš osiid. Árgabeaivvis hui hárve analyseret ja árvvoštallat bargovugiid, ahte manin doaibmat nie go doaibmat.

Akšuvdnadutkamis lea sáhka šaddat dihtomielalazažan doaibmankultuvrra birra. Muđui doaibmat mánáiguin dábálaččat ja eanas diehttelasat. Šaddat dihtomielalazažan iežas jurddašeamis lea okta ovdánahttinvuohki.

Dutkanáigodat lei oanehaš ja das ii lean realisttalaš rievdadit ollislaččat mánáidgárddi dahje mánáidgárdejoavkku doaibmankultuvrra, earenomážit konkrehta doaimmaid dásis. Dat mii rievddai doaibmankultuvrras dutkama mielde lei bargiid dihtomielalazašvuohka sámi kultuvrra mearkkašumis mánáidgárdedoaimma vuodđun. Lea juo olu sajis, ieš ii máhte beare muitalit. Dihtomielalazašvuohka lassánii maid das ahte oaidnit ja máhttit sátnádit iežas dálá bargovugiid.

Mii lei doarjjan pedagogalaš ovdánahttimii?

Ságastallamiin bargiiguin galledemiid ja oahpahusa oktavuohas, bagadallanbottuin ja eahpeformálaš diliin lei mearkkašahti rolla sin pedagogalaš jurddašeami ja geavadagaid ovdánahttimis.

Dutkama mielde sámi mánáidgárdepedagogihka bissovaš sajáiduvvamis ledje dihto lihkestuvvanaspeavttat. Dat lea earenomáš go áigu hukset sámi mánáidgárddiid, maid doaibma vuodđuduvvá sámi pedagogalaš filosofijai. Jodiheapmi ja bagadallan leat deháleamos fáktorat dihtomielalazašvuohka loktemis. Dihtomielalazašvuohka lea jurdagiid dekoloniserema ja sámáidahttima vuolggasadji. Dás deattuheaba Balto ja Kuhmunen (2014, 80) ahte ođđasit oahppat iežas ruohttasiid birra, ja válljet daid doaimma vuodđun, ii dáhpáhuva iešalddes čielgasit. Soai muittuheaba maidái stereotipiijaid ja romantihka váttu birra. Dehálaš lea maid váldit vuhtii sápmelaš mánggakultuvrratvuohka, mii vuolga báikkálaš sápmelaš kultuvrras.

Čuovvovaš infobovssas lea čoahkkáigeassu pedagogihka ovdánahttima eavttuin nugo dan dutkamis čájehuvvui.

Pedagogihka ovdánahttima eavttut

Jodihheapmi.

Luohttámuš, buorre dilli.

Dihtomielalášvuohta.

Analysa, oktasaš ságastallan, earenomážit árvoságastallan.

Konkrehta mihttomearit, duohta áigumušat.

Plánat mo doaimmat, mo konkretiseret.

Árvvoštallan olles proseassa áigodagas.

Dutkanprošeavtta árvvoštallan

Dehálaš oassi dutkanprošeavttas lea evalueren ja árvvoštallan. Sámi mánáidgárdepedagogihkka lea ođđa dutkansuorgi, ja danin visot dasa gullevaš vásáhusaid ferte čalmmustahttit ja reflekteret, vai boahhteáiggis lea vejolaš joatkit das gosa dat prošeakta lea ollán. Dan dihte välljejin maid dai dutkamuša dutkat. Dutkanjearaldat 3 lei ná: Makkár vásáhusat leat dutkamušas? Dasa vástidan dán kapihttalas dutkannotáhtaid ja proseassa reflekterema vuodul. Reflekteren 1: mo lihkostuvai dutkama ulbmiliid joksas ja 2: mo lihkostuvai dutkama čađaheapmi ja makkár áššit dasa váikkuhedje.

Sámi mánáidgárdepedagogihkka ođđa áiggis dutkanprošeakta lei oassi SÁMOS prošeavttas ja lei čatnon erenomážit pilohtamánáidgárdeprošektii, muhto maid dai Sámi allaskuvlla pilohtamánáidgárdeoahpahussii *Sámi pedagogihkka mánáidgárddis* (Sámi allaskuvla 2020). Sámedikki ja Sámi allaskuvlla dutkanšiehtadusa mielde *Sámi mánáidgárdepedagogihkka ođđa áiggis* dutkan galggai čadnot pilohtamánáidgárddiid ovdánahttinbargui. Dutkan galggai oainnusmahttit, čilget, meroštallat ja maid dai duođaštit mii sámi mánáidgárdepedagogihkka ja didaktihkka leat dálá mánáidgárddi duohtavuoda mielde. Álgojurdda lei ahte pilohtamánáidgárddiin leat juo dihtomielaláččat ja systemáhtaláččat bargamin sámi jurddašeami mielde. Lei maid dai navddus ahte sis lea čielga dihtomielalášvuolta ja govva sámi pedagogihkas. Vuolggasadji lei nappo ahte mánáidgárddit jotket sámi pedagogihka ovddideami prošeavtta áigodagas dan vuolggasajis mii juo gávdno, ja ahte dát dutkan čuovvu, duođašta ja doarju dan proseassa akšuvdnadutkamiin. Vuordámuš lei ahte dutkanprošeavtta vásáhusaid vuodul sáhtáši meroštallat ja hukset teoriija das mii lea sámi mánáidgárdepedagogihkka. Mo dat de mis manai dan dutkanprošeavttas?

Mo jovssaimet dutkamuša ulbmiliid?

SÁMOS prošeavttas lei bidjon dihto ulbmiliid dutkamii. Lei vuordámušat ovdánahttit sámi mánáidgárdepedagogihka teoriija ja leat doarjjan pilohtamánáidgárddiid pedagogalaš ovdánahttimii. Giedahalan daid čuovvovažžan.

Sámi mánáidgárdepedagogihka ektui

“...hábmēt dieđalaš teoriijaid sámi mánáidgárdepedagogihkas ja didaktihkas...” (Sámediggi 2020, 3).

Sámi mánáidgárdepedagogihka ovdánahttimis ja dasa gullelaš akšuvdnadutkamis barggaimet fárrrolága Sámi allaskuvlla PED606/186 oahpahusain. Mii barggaimet ovttas oahpahusain, dutkamiin ja bagadallamiin. Mu dutkirolla ja ovddasvástádus lei duođašteapmi ja dutkanmateriála buvttadeapmi. Dutkamuša ulbmil meroštallat ja duođaštit mii sámi mánáidgárdepedagogihkka ja didaktihkka lea, lihkostuvai dan dutkanáigodagas, muhto eará láhkái go lei álggos jurddašuvvon. Nugo čállen juo ovdal, álgojurdagat pilohtamánáidgárddiid vuolggasaji hárrái eai lean realisttalaččat. Oalle fargga fuomášeimme ovttas mielutkiin ja PED606/186 koordináhtoriin Anne Ingebjørg Svineng Erikseniin ahte duohtavuolta lea juoga eará go lei vurdojuvvon. Mearrideimme ahte sihke oahpaha ja dutkama plánaid fertet heivehit dan ektui. Dan sajis ahte barggašeimmet beare sámi pedagogihka árgabeaivvi doaimmaid ovdánahttimiin, de mii fertet vuodjudit dakkár jearaldagaide go “*Mii lea pedagogihkka?*” ja “*Mii lea de sámi pedagogihkka?*”. Pilohtamánáidgárddit eai lean ovdal bargan dakkár dihtomielalaš ja ulbmilaš barggu. Prošeavtta evalueremiin bargit mitalit ahte háliidit áddet eambo sámi mánáidgárdepedagogihka birra, jearrat mii dat lea.

Pilohtamánáidgárddiid ovdánahttindoaimmaid ektui

Dutkama ulbmil lei “...čuovvut pilohtamánáidgárddiid ovdánahttindoaimmaid čuovvulandutkamiin ja dainna lágiin doarjut sin pedagogihka ovdánahttima” (Sámediggi 2020, 3). Das lei mihttomearrin oainnusmahttit ja čilget pilohtamánáidgárddiid ovdánahttindoaimmaid. Pedagogalaš ovdánahttindoaimmat, dahje buoret ovdánahttinproseassat, válde áiggi ja ledje iešguđetlágánat juohke pilohtamánáidgárddis. Go pilohtamánáidgárddis šattai ovdánahttinproseassa, de dutkan čuovvulii ja čilgii proseassa dan mielde mo lei vejolaš dan duođaštit. Dutkan čájehii ahte ovdánahttima konkretiseren, nugo konkrehta mihttomeriid bidjat, plánet, ollašuttit ja evalueret duođašteami orui hástaleaddjin. Lei váttis hábmēt mot galggašii bargat ja heivehit dálá doaimmaid nu ahte šattašii sámáidahttin.

Maid bargit jurddašit ovdánahttinproseassa maŋŋá, das mii lea ovdánahttojuvvon? Gáldun geavahan dás Loahppaevaluerema, maid mii barggaimet oahpahusa oktavuodas čakčat 2022. Bargiid mielas oahpahus- ja dutkanvásáhus lea veahkehan sin áddet sámi pedagogihka iešvuodaid sajádaga mánáidgárddi árgabeaivválaš doaimmain ja dan mas lea sáhka go lea sáhka sámi pedagogihkas. Sii muitalit ja govvidit evalueremis ahte SÁMOS prošeavtta mielde leat ovdamearkka dihte *“Duostil bargat iežan vásáhusaid mielde.”* Mánngas dadjet ahte prošeaktii oassálastin veahkehii sin oažžut iešluohttamuša geavahit iežaset sámi dieđuid ja máhtuid. Dás muitala okta bargi ná ahte *“Større trygghet i å stole på egen væremåte og egne erfaringer i møte og arbeid med barna. Større trygghet i at ryggmargsrefleksen min oftest er riktig.”*

Prošeavtta mielde muhtin bargit vásihit maid ahte sin dihtomielalášvuohta sámi pedagogihka ja iežas gelbbolašvuođa hárrái sámi pedagogan lea lohtanan. Okta muitala ahte lea *“Blitt mer sikker på min egen pedagogiske forståelse, og bevisst på min kompetanse.”* Áddejupmi ovdánahttimis ja duostilvuohta váldit sámi jurddašeami mielde árgabeaivválaš doaimmaid vuolggasadjin lassánii dutkama áigodagas. *“Lean maid álgán muhtin rájes oaidnit erohusa dan pedagogihkas mii Sámis lea ja dan maid lean oahppan dalle go válden oahpu.”*

SÁMOS prošeaktaplánas čállet *“Sáhtta maid álggus jurddašuvvot ahte mii eat dárbbáš oahppat ja rievdadit iežame bargomálla go dan mii juo bargat.”* (Sikku 2019, 3). Ovdánahttimis sáhttage dadjat ahte dutkanboadus, dahje dieđu lassáneapmi, ii muital nu olu pilohtamánáidgárddiid pedagogihka doaimmaid ovdánahttima birra, muhto baicca sin jurddašeami ovdánahttima birra.

Dutkandoaimmaid árvvoštallat

Dutkan galggai leat mielde sihkarastimin ahte sámi mánáidgárddiid sámi sisdoallu ja vuolggasadji bissu, eallá ja fievrriiduvvo viidáseappot buot sámi mánáidgárddiide ja eará institušuvnnaide. Geavaheimmet akšuvdnadutkama ja čuovvulandutkama metoodan. Dat mearkkaša ahte sámi mánáidgárddit galget sáhttit bargat sámi jurddašeami mielde, geavahit sámi pedagogalaš metoodaid mat leat vuodđuduvvon sámi gillii, kultuvrii ja árbevirolaš máhttui ja dihtui eallimis ja bajásšaddamis, mat leat heivehuvvon ođđaáigásaš sámi servodahkii. Dutkama bohtosat sáhttet leat vuodđun sámi mánáidgárdepedagogihkkii ja didaktihkkii boahhteáiggis. Mo dakkár vuordámušat dustejuvvojit dutkamušas?

Dutkanáigodat bisttii njukčamánu 2021 gitta ođđajagimánu 2023. Dan áigodagas ledje iešguđetlágan muttut: álgoráhkaneapmi, gieddebarggut ja loahppabarggut. Dutkama álgaheapmi ádjánii njeallje mánu, mas NSD (Norsk senter for forskningsdata) proseassas lei stuorimus rolla. Gieddebargoáigodat bisttii čakčamánu 2021 gitta ođđajagimánu 2023. 2021 čavčča geavaheimmet oahpásmuvvat pilohtamánáidgárddiiguin ja dasa ahte oažžut ovdánahttinproseassaid johtui fokusjoavkoságastallamiid vehkiin. Jagis 2022 ja ođđajagimánu 2023 ledje gieddebarggut, mii galledeimmet, bagadalaimet ja čađaheimmet pedagogihkkajarahallamiid ja loahppaságastallamiid.

Dutkama gieddebargoáigodat orui oanehaš go jurddaša vuordámušaid ektui. Dutkamis vásiheimmet ahte pedagogihka vuđolaš ovdánahttin gáibida áiggi ja intensiiva ovttasbarggu ja gulahallama dutkama, oahpahusa ja pilohtamánáidgárddiid gaskka. Earenomáš dehálaš lea oažžut bargiid čatnasit mielde prosessii, čilget ovdánahttintheoriija sidjiide ja bidjat ovdánahttin doaimmaid dihtomielaláččat johtui. Dutkan-/pilohtamánáidgárddiin ii lean leamaš vejolašvuohta ráhkkanit pedagogihka ovdánahttinprosessii árgabeaivválaš dásis. Ovdánahttima birra lei gal leamaš sáhka ja ledje ságastallamat PED606/186 oahpahusa oktavuodas, muhto dan sirdit sin duohtavuhtii gáibidii buori áiggi. Dutkanmánáidgárddiin lei maiddái dutkama áiggis hástaleaddjin heivehit sin árgabeaivválaš rutiinnaid nu ahte sáhte váldit ođđa geavadagaid atnui. Dalá eamiálbmot dutkanjuolggadusaid mielde eamiálbmot dutkamii dárbbášuvvo bidjat buori ja eambo áigi go majoritehta dutkama čađaheapmái vai sáhtta hukset buori oktavuodát ja proseassat dutkama oktavuodas (gč. Heikkilä et al. 2024; Herman et al 2023).

Ehtalaš árvvoštallama guovddáš ášši dutkamis, mii čađahuvvo eamiálbmotkonteavsttas, lea ahte dutkama bohtosat galget heivehuvvot ja fievrriiduvvot mánáidgárddiid árgabeaivái. Dutkamis dahkkon vásáhusat fertejit leat ávkin sámi servodahkii, mii das mearkkaša sámi mánáidgárddiide ja daidda geat galget bargat sámi mánáidgárddiid guoskevaš mearrádusaiguin.

Mii doarju dutkama ovdáneami ja mii ii?

Das ságastan dakkár áššiid birra mat váikkuhedje dutkama čađaheapmái. Dasa gullevaš áššit leat jodiheapmi, organiserenvuohki, dutkandoaimmaid čađaheapmi ja ovttasbargu iešguđetge SÁMOS prošeaktii gullevaš osiid gaskka. SÁMOS lei earenomáš áidnalunddot prošeakta, mas

ledje máŋga aktevrra. Dutkanprošeakta lei okta dain aktevrrain. Dábálaččat dutkanprošeavttat leat iešráđálaččat, muhto dás dutkan lei čatnon viidát doaibmanollisvuhtii, ja dat váikkuhii dutkama čadaheapmái. Buorre gulahallan aktevrraid gaskka lei hui dehálaš dutkama lihkostuvvama várás. Doarjjan dasa ledje jámma čoahkkimat ja rabas ságastallamat.

Iešguđetge SÁMOS prošeavttaid gaskka ledje čielga rollat ja ovddasvástádušat.

Pilohtamánáidgárdeprošeavtta ulbmil lei bidjat johtui, stivret ja koordineret ovdánahttindoaimmaid. Sámi allaskuvlla PED606/186 oahpahusa rolla lei ovdanbuktit dieđuid sámi pedagogihkkii ja pedagogihka ovdáneapmái gullelaš áššiid birra.

Dutkanprošeaktajođiheaddji doaibman lei fas ieš dutkanprošeavtta jođiheapmi ja dutkandoaimmaid čadaheapmi, ja dutkanmateriála buvttadeapmi.

Pilohtamánáidgárddiid ovdánahttima johtuibeidjan ja jođiheapmi ledje goittotge áššit mat eai šaddan doarvái čielggasin. Dutkanprošeavtta álggus jearaimetge dutkanprošeaktajoavkkus “mo bidjat johtui ovdánahttinproseassaid pilohtamánáidgárddiin?” Dat ii lean vel ovdal jurddašuvvon. Nuppi dáfus pilohtamánáidgárddiin orui maiddái váilumen ovdánahttindoaimmaid jođiheapmi, go ii lean čielggas ahte makkár vuordámušat sin doaimmaide leat.

Dutkama lihkostuvvamii váikkuhit pilohtamánáidgárddiid duohtavuodadiliid bargat ovdánahttindoaimmaiguin. Pilohtamánáidgárddiid diliid ledje iešguđetláganat dan ektui ovdamearkka dihte geat ledje šiehtadan doaibmat pilohtamánáidgárdin, man bissovaš bargajoavku lei, mo jođiheaddjis lei vejolaš bargat prošeavttain dahje mii lei mánáidgárddi dilli obbalaččat. Okta váikkuheaddji ášši dutkama lihkostuvvama hárrái lei maiddái COVID-19 dilli, go ii lean vejolaš galledit, áicat ja bagadallat nu olu go leimmet plánet ja livčče leamaš dárbu.

Makkár nuppástushárjánemiid sáhtta dahkat joatkkaplánema várás?

Dása lean vel oanehaččat čoaggán áššiid maid lea buorre boahpte áiggis váldit vuhtii dutkamis, go bargá dekoloniseremiin ja sámáidahttimiin, ja daid oktavuodas pedagogihka ovdánahttimiin.

- Ledje olu áššit mat adnoje diehttevažžan. Diehttevažžan ii sáhte maidege váldit, ovdamearkka dihte mo áddet vuordámušaid dahje iešguđetge doahpágiid nugo pedagogihkka, sámáidahttin dahje dekoloniseren
- Ferte vuos álggos dutkat mánáidgárddiid vuolggasajiid, gos mánáidgárddit leat dál, mat leat sin árvvut, maid jurddašit, ollugo leat válbmasat geavahit áiggi ja návccaid. Lea maiddái dehálaš kártet sin hálu ja inddu.
- Ođđa ášši geavahit dutkama ovdánahttima veahkkin. Lea dárbu čilget mii lea dutkan ja dutki rolla ovdánahttima oktavuodas.
- Ferte oadjebasvuohta, buorre dilli hukset vai beassá johtui sámáidahttimiin.
- Plánejuvvon ja dihtomielalaš pedagogalaš ovdánahttin lei ođđa ášši. Dat gáibida pilohtamánáidgárddiin áiggi ja gieđahallama.
- Ođđasit jurddašit ja oahppat váldá áiggi. Ferte hui buori áiggi váldit.
- Ođđasit jurddašit ja oahppat gáibida buori ja intensiiva bagadallama. Bagadallan lei álggu rájes dehálaš oassin pilohtamánáidgárdeproševttas, oahpahasas ja dutkamis. Bagadallan šattai ge mávssolaš oassi SÁMOS ovdánahttindoaimmas.
- Lea dárbu čuovvut dála eamiálbmotdutkanii guoskevaš njuolggadusaid ja rávvagiid dutkama juohke muttus ruhtadadanplánemis raporteremii (gč. Heikkiä et al 2024; Hermanson et al 2023).

Ságastallan ja reflekteren

Lean ovdal čállán vásáhusaid birra *Sámi mánáidgárdepedagogihkka odđa áiggis* dutkanprošeavtta čađaheamis. Deháleamos áššin prošeavttas lei dutkat ja jurddašit sámi pedagogihkkii gullelaš beliid. Sámi pedagogihkas lea sáhka sámi mánáid enkulturerema sihkkarastima birra, ja dasto sin sámi kultuvrii, gillii ja servodahkii bajásšaddama eavttuid birra ásahuslaš birrasis. Pedagogihkashan lea sáhka justa das mo doaibmat mánáiguin. Háliidin giddet fuomášumi sisdoaluid ja materiálaid lassin, dasa mo bargat, makkár sámi pedagogalaš vuogit leat dehálaččat mánáid enkultureremii. Pedagogihkka lea nappo doaibmanollisvuohtha mas lea sisdoallu, mii ollašuhthojuvvo dihto vugiin ja mas leat maid dihto árvvut ja mearkkašumit mielde. Dutkama vuodul orruge, ahte bargiid jurddašeapmi ja diehtomielalašvuohtha ii álo deaivva árgabeaivvi doaibmanduohtavuoda. Realisttalaš ja čiekŋalis áddejupmi árgabeaivválaš doaimmaid birra lea gáibideaddji. Dakkár beaivválaš dilít leat dávjá oanehis bottožat, mikrobottut, maid leat váttis ieš registreret ja de maŋŋil earáide muitalit. Olggobealde olbmuid bagadallan dárbbasuvvoge justa dan gaskavuoda fuomášit. Pedagogalaš vuogit ledje maid bargiide eahpesihkkaris áššit, ahte mii dainna oaivvilduvvo. Eandaliige go lea sáhka sámi pedagogihkas, de šattai jearaldat ahte mii lea sámi pedagogihkka.

Makkár pedagogalaš vugiiguin/metodaiguin sáhttit sirdit sámi árbevieruid ja árbevirolaš dieđuid mánáide dálá áiggis?

Eamiálbmogiin leat áiggiid mielde šaddan iešguđet, árbevirolaš vuogit doaibmat mánáiguin. Dat leat vuogit mat leat sihkkarastan ahte mánát šaddet gelbbolaččat birget ja eallit in birrasis ja servošis. Battiste (2002, 18) čállá eamiálbmot pedagogihkas ahte “Aboriginal pedagogy is found in talking or sharing circles and dialogues, participant observations, experiential learning, modelling, meditation, prayer, ceremonies, or story telling as ways of knowing and learning.” Son čállá maid ahte oahppan dáhpáhuvvá áicamiin, barggadettiin, autenttalaš vásáhusaid bokte, individuála stivremiin ja nie ahte návddaša (Battiste 2002, 18). Dat leat metodat man birra sámi mánáidgárdebargit leat muitalan ahte geavahit sin árgabeaidiliin mánáiguin (Laiti 2019). Dakkár doaibmanvuogit leat ovdánahttán áiggiid mielde ja leat orrun sihkkarastimin sámi mánáid birgema sin birrasiin ja seammás sihkkarastimin sámi kultuvrra

viidásit seailuma. Maid min pilohtamánáidgárdebargit jurddašit pedagogihka hárrái? Sis ledje bures dieđus iešguđet árbevirolaš sámi vuogit doaimmat mánáid bajásšaddama ja ovdáneami buorrin. Maiddai sámi árvvut ledje sidjiide oahppásat ja dehálaččat. Sii maiddai oaivvildedje muitalanárbevieru, sáme giela, árbevirolaš bargguid ja oktavuoda eatnamiin earenomáš mearkkašahhtin sámi pedagogihkas.

Mo ovddosguvlui?

Leatgo sámi sisdoalut, materiálat ja sáme giela geavaheapmi doarvái go lea sáhka mánáid enkultureremis ja sámi servodahkii bajásšaddamis, sámi identitehta ja gullevašvuoda ovdánahttimis? Mii gáibiduvvo daid lassin, dahje mo fertešii bargat eará láhkái? Balto ja Kuhmunen (2014, 75) čálliba ahte árgga ollašuttimis leat konkrehta bargguid ja giela lassin sosiála ja vuoinjalaš máhtut, dáiddut ja árvvut mat fertejit leat dihtomielalaččat sajis vai sámi pedagogihkka doaibmá ja váikkuha. Boahhte áiggis leage dehálaš giddet fuomášumi mánáidgárdebargiid, jođiheddjiid ja eaiggádiid dihtomielalašvuodas. Dan speadjalastá maid dan go jearaimet oahpahusa oktavuodas man birra háliidit lasi oahppat, lei okta jámma vástáduš “sámi pedagogihkka”. Pilohtamánáidgárddiin váillui čielga ja ollislaš sámi pedagogalaš vuoddu man ala hukset pedagogalaš doaimmaset. Jurddašuvvui ahte pedagogihkka lea juoga man sáhttá viežžat. Dutkama mielde áddiimet ahte leage ášši maid ferte ieš hukset, bargat. Gelbbolašvuoda loktemis lea sáhka dihtomielalašvuoda loktemis ja sámáidahttima systemaahhttalasvuodas. Das leat golbma beali:

1. Oažžut gova das mii sámi pedagogihkka lea ja maid dat sisttisdoallá, makkár áššit gullet dasa.
2. Oaidnit dan sámi pedagogihkka man juo praktiseret ja atnit ávkin iežan vásáhusaid.
3. Dihtomielalaš plánen ja ollašuttin sámi árvvuid vuodul.

Dan dutkanprošeavtta vásáhusaid vuodul lea vejolaš dadjat ahte dárbbášuvvo hábmet ja hukset ollislaš gova sámi pedagogihkas. Dat mearkkaša ahte hukset systema mas visot sámi pedagogihkkii gullevaš bealit leat namuhuvvon ja biddjon oktii. Systema oasis sáhttit leat ovdamearkka dihte vuolggasadji, mii lea olles systema vuodđun; oktasaš pedagogalaš metodat, nugo muitaleapmi; ulbmilat, ovdamearkka dihte iešbirgejeaddji; mihttomearit, nugo

enkultureren. Sámi mánáidgárdepedagogihkka systeman ferte de dutkama ja iskadeami bokte geahčalit ja ovttas sámi servodagas ságastit.

Bargit fertejit beassat dovdat ahte sin vásáhusaide vuodđuduvvi sámi pedagogalaš vuogit leat dohkálaččat ja leat doarvái buorit mánáidgárdedoibmii. Lea dárbu deattuhit duostilvuoda bargat sidjiide oahpes sámi vuolggasajis. Sámi mánáidgárddiin lea dárbu nannet sámi vuolggasaji dohkálašvuoda mii vuolgá bargiid iežaset vásáhusain. Nuppi dáfus lea deatalaš fuomášit mat leat sámi ollašuhttinvuogit mánáidgárddis juo dál. Dán prošeavttas vásiheimmet ahte iežan doaimma lea váttis analyseret. Dan buorideapmái dárbbasa iešguđetlágan neavvuid ja metodaidd. Dán dutkamušas geavaheimmet bagadallama mii lei mávssolaš vuohki doarjut pedagogalašovdánahttima mánáidgárddiin.

Mihttomearit ja systemáhtalaš plánendoaimmat leat dehálaččat pedagogalaš doaimmaid lihkestuvvamis. Maid plánet, mo plánet, manin plánet ja plánema mearkkašupmi dekoloniseremis ja sámáiduhttimis leat áššit mat dárbbasit lasi dutkama. Plánetgo doaimmaid sisdoaluid, materiálaidd, doaibmanbirrasiid vai doaibmanvugiidd mo bargat leat mearkkašahti jearaldagat go lea sáhka sámáidahttimis. Sisdoaluid ja materiálaidd plánema ja ollašuhttima lassin dárbbasuvvo maiddái jurddašit daidd mearkkašumiidd sámi filosofii ja doaibmanvugiidd ektui nie ahte dat vástidit sámi árvvuid.

Dihptomielalašvuoha

Iežas bargu ja doaimma lea váttis áicat ja konkretiseret, ja dan mielde ovdánahttit sámi pedagogihka ollašuhttima. Balto ja Kuhmunen teorijja ahte ođđasit oahppat iežas kultuvrra birra lea dehálaš reaidu sámiidd ja álgoálbmogiidd dekoloniserenproseassas (Balto & Kuhmunen 2014, 27). Ođđasit oahppan gáibida vejolašvuodaid reflekteret, analyseret ja prosesseret jurdagiidd jámma ja dihtomielalaččat. Rievdadusat dáhpuhuvvat systemáhtalaš doaimmaid bokte ja mielde. Dat leat doaimmat mat eai gula mánáidgárddiid dálá doaibmankultuvrii nie olu go dekoloniseremis ja sámáiduhttimis lea dárbu. Go sámi pedagogihka galgá nagodit ollašuhttit, de gáibida dat didolašvuoda ja pro aktiivvalaš jurddašuvvugi (Rahko-Ravanti 2016, 97-99).

Sámi skuvlenbarggus lea olu sáhka dekoloniserema ja sámáidahttima dehálašvuodas. Balto ja Kuhmunen (2014, 77) evttoheaba dekoloniserema doahpaga sadjái geavahit Graham Smith

(2003) doahpaga *conscientification*, mii čujuha kritihkalaš diđolašvuhtii. Graham Smith (2003, 2005) mielde dihtomielalašvuođa nannema lea guovddážis dan proseassas. Oaidninmálles Smith lea hutkan golmma muttu proseassamálle.

1. Diđolašvuođa lasiheapmi. Vuos ferte dovdat kultuvrralaš árbevieruid ja geavahit daid institušuvnnaid huksemis.
2. Vuostálastit iežat gávdni jurdagiid, miellaguottuid ja jáhkuid. Doaladumiid rievdan, iešguđetge geahččanguovllu váldin.
3. Kultuvrra sirdin doaimmaid bokte. Gávdnat struktuvrraid, geavadiid ja vugiid, maiguin sáhttá sirdit kultuvrra maiddái institušuvnnain. Dahje mo eamiálbmotfilosofijaid sáhtášii heivehit institušuvdnii.

Duogážin dan málles lea jurdda kritihkalaš diđolašvuođain, mainna olmmoš figgá luvvet miela eret oaffaruššamis dahje oaffaruššanjurddašeamis ja deattuhit baicca dan, ahte mo sáhttá ealáskahttit iežas dieđu, árvvuid ja máilmmioainnu. Smith (2003) vuodđuda iežas málle maoriid sajádaga rievdamas vásáhusaide. Son čállá, ahte maorit rievdadedje jurddašanvuogiset: dan sadjái go vuordit ahte earát čovdet sin áššiid, de sii ieža válde ovddasvástádusa iežaset áššiin. Dát gohčoduvvo pro aktiiva mentalitehtan (2003, 3-4). Dasa lea dárbu go háliida hukset ođđa servodaga iežas eavttuid mielde. Mánnggat álgoálbmogat leat gártan gillát ja Smith ávžžuha dál dán dili guođdit. Smith čuoččuha, ahte doaladumiid rievdan dagahii "jaskes" revolušuvnna ja maorilaččaid lihkostuvvamat leat aktiiva váikkuheaddjit servodagas. Dás lea maiddái sáhka iešmearrideamis: eamiálbmogat galget ieža sáhttit meroštallat iežaset institušuvnnalaš diliid vuodul, eai nu ahte heivehit práksisa struktuvrraide mat juo leat (Smith 1999, 147).

Mánáidgárdebargiid gelbbolašvuođalokten

SÁMOS proševttas lei okta ulbmil jurddašit, dutkat ja evttohit sámi mánáidgárdebargiid gelbbolašvuođa loktemii gullevaš bealit nugo mo dan dahkat ja organiseret. Duogážin proševttas lei áddejupmi ahte sámi mánáidgárddit dárbašit earenomáš doaimmaid vai nagodit buot buoremusat bargat sámi mánáid enkultureremin. Lean das ovdal iešguđet sajiin čállán gelbbolašvuođa loktemii váikkuheaddji áššiid birra. Okta deháleamos gelbbolašvuhtii gullevaš

ášši lea áddet sámi mánáidgárdeoahpaheaddji ámmáha earenomáš iešvuodaid go bargá sámi mánáid kultuvrra ja giela ovdánahttimiin. Dasto lea dárbu mearridit mii lea oahpaheaddji gelbbolašvuohta sámi konteavsttas go ii leat seamma go eanetlogu konteavsttas.

Daid ja SáMOS prošeavtta vásáhusaid vuodul sáhtta evttohit čuovvovaš doaimmaid gelbbolašvuođa loktemii:

GELBBOLAŠVUOHĐA LOKTEN

Hukset buot sámeielain bissovaš joatkkaoahppoortnega sámi pedagogihkas, sámi jodiheamis ja sámeielaid oahpamis ja ealáskahttimis Bissovaš bagadallanortnega Sámi pedagogalaš prinsihpaid (Sarri, Päiviö & Holm 2023) ja GievrRAS giellamodealla (Pasanen, Päiviö, Baal & Mikkelsen 2022) vuodul.

Verddebagadallan: Hukset sámi mánáidgárdebargiid fierpmádaga gos gulahallat, juohkit vásáhusaid ja nanusmahttit sámi ámmátlaš identitehta Dihtomielalašvuođa lokten sámi pedagogalaš jurddašeami iešvuodaid birra omd. dieđiheami, posterat/plakáhttat, diehtujuohkima ja oanehis skuvlejumiid lágídit.

Dutkama rolla gelbbolašvuođa loktemis nanusmahttit dasa mearriduvvon ruhtademiin. Dutkamis lea dehálaš rolla sámi pedagogihkka iešvuodaid čalmmustahttimis ja duohtandahkamis.

Hukset sámi mánáidgárdde pedagogihkka master prográmma.

Loahpahus: Sámi mánáidgárdepedagogihka málle

Dutkanprošeavtta ulbmil lei hábmet teoriija sámi mánáidgárdepedagogihkas. Dan vuodul maid leat dutkamis vásihan ja mii sámi pedagogihka birra lea ovdal čállojuvvon (referánsat), sáhtta evttohit málle dahje vuogádaga sámi mánáidgárdepedagogihkkii mii váldá vuolggasaji sámi kultuvrras, gielas ja árbevirolaš máhtus, ja nanne sámi máná vuoigatvuoda iežas gillii ja kultuvrii. Dan málle vuodđun lean geavahan Balto (2023), Sara (2003) ja Sarri, Päiviö & Holm (2023).

Lean huksen sámi pedagogihka málle dakkár pedagogihka teoriija mielde mii vuolga duiska “Pädagogik” tradišuvnnas (omd. Biesta 2013). Das pedagogihkka lea ovdánan iehčanas fágan. Dat lea normatiiva ja ulbmilin lea doarjut mánáid iešmearrideami. “Pädagogik” tradišuvnnas fuomášupmi giddejuvvo oahpahusa sadjái olbmo ollislaš bajásšaddan.

Sámi kultuvrra vuolggasadji lea šaddan olbmuid ja eatnamiid bissovaš ovttasdoaimmas mas eatnamat ja olbmot hábmejit holisttalaš ollisvuoda. Olbmuid ja eatnamiid oktiigullelašvuoha lea hábmen sámi filosofii ja iešguđetlágan oainnuid. Dasa gullet maiddá oainnut eallima ulbmila birra ja makkár olbmuid atnet árvvus sámi servodagain. Olbmuid ja eatnamiid oktiigullelašvuodas, holisttalaš jurddašeamis, čuvvot maiddá sámi kultuvrii gullelaš vuogit doarjut mánáid oahppama, ahtanuššama ja bajásšaddama. Danin jurddašan ahte sámi pedagogihka vuolggasadji lea eanan. Sámi pedagogihkas leat iežas oainnut ja árvvut, dáhkamuš, mihttomearit, sisdoalut, fáttát, materiálat. Sámiin leat maiddá iežas vuogit organiseret mánáid oahppama. Geavahusas leat dihto pedagogalaš vuogit. Čuovvovaš

SÁMI MÁNÁIDGÁRDEPEDAGOGIHKKA – modeallaevttohus

Oktasaš árvvut ja vuolggasadji: **Eanan**

Oahppan- ja mánnáoidnu: **Unna olbmoža**

Dáhkamuš/doaibma: **Enkulturerema bokte nannet identitehta ja gullevažvuhta sámi kultuvrii ja servodahkii, čielga gielladuovdagat**

Mihttomearit: **lešbirgejeaddji, birget, buorre eallin, dádjadeapmi**

Sámi vuogit organiseret mánáid oahppama ja ahtanuššama: **Searvelatnja**

Sámi pedagogalaš vuogit: omd. **Muitaleapmi, buorre dilli, bálddalagaid, diktit máná iežas**

Sámi sisdoalut, fáttát, barggut ja materiálat

Sámegielat

Guovddáš vuohki organiseret mánáid oahppama ja ahtanuššama sámi mánáidgárdepedagogihkas lea searvelatnja filosofiija (Balto 2008; Balto & Kuhmunen 2014; Laiti in press; Sara 2003). Searvelatnja dahká vejolažžan hukset gievrras sámi mánáidgárdepedagogihka. Bargat ja doaibmat ovttas, rahpat uvssaid gussiide, dihtomielalaččat čatnat mánáidgárddi sámi servošii ja sámi filosofiija čalmmustahttit, duohtan dahkat leat guovddáš searvelanja prinsihppadahkkit.

Searvelatnja filosofiija pedagogihka vuodđun

Sámi mánáidgárdepedagogihka sajáiduvvan dárbbasa viidásit systemáhtalaš dutkama. Evttohuuvvon sámi mánáidgárdepedagogihka iešvuodaid dárbbasa boahttevaš áiggis dárkilut dutkat, analyseret, systematiseret ja čalmmustahttit. Ulbmilin lea ahte dan vuodul huksejuvvo *gievrras sámi pedagogihkkamodealla* man sámi mánáidgárddit, sámi mánáidgárdejoavkkut, sáme gielat giellabeasit ja mánáidgárddit gos leat sámi mánát sáhttet váldit sin pedagogalaš doaimmaset vuodđun dahje rámmán. Dása dárbbasuuvvo viidásit ovddideapmi ja dutkan. Viiddes ovttasbargu Sámi allaskuvlla, sámi mánáidgárddiid ja Sámedikki gaska lea eaktun dan lihkostuvvamii.

«Juohke dilálašvuohta lea vejolašvuohta»

Marikaisa Laiti ja Anne Ingebjørg Svineng Eriksen

Gáldolistu

- Aikio, A. 2007. Saamelainen elämänpolitiikka [Sámi life policy]. Lisensiaattitutkielma. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Aikio, A. 2010. Olmmošhan gal birge. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Balto, A. 1997. Sámisk barneoppdragelse i endring. Grovik: Ad Notam Gyldendal AS.
- Balto, A. 2005. Traditional Sámi child rearing in transition: Shaping a new pedagogical platform. *AlterNative: An International Journal of Indigenous Peoples*, 1(1), 85–105. doi.org/10.1177/117718010500100106
- Balto, A. 2008. Sámi oahpaheaddjit sirdet árbevirolaš kultuvrra boahhtevaš buolvvaide. Dekoloniserema akšuvdnadutkamuš Ruota beale Sámis. *Diedut 4*. Kautokeino: Sámi allaskuvla
- Balto, A. 2023. Sámi bajásgeassin: árbevierut, ealáskahttit, ođasmahttit. Kárášjohka: Čálliid Lágádus.
- Balto, A. & Kuhmunen, G. 2014. Máhttáhit - Re-educate them and us! - Sámi self-determination, nation-building and leadership. Kárášjohka: Čálliid Lágádus.
- Banks, J. A. 2006. Cultural diversity and education. Foundations, curriculum, and teaching. Boston MA: Pearson Education.
- Battiste, M. 2002. Indigenous knowledge and pedagogy in First Nations education. A literature review with recommendations. Paper prepared for the Nation Working Group

on Education and the Minister of Indian Affairs. Indian and Northern Affairs Canada (INAC). Ottawa, ON.

Biesta, G. 2013. Å snakke "pedagogikk" til "education": internasjonalisering og problemet med konseptuell hegemoni i studiet av pedagogikk. Norsk pedagogisk tidsskrift, 97(3), 172–183. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2987-2013-03-02>

Biermann, S. & Townsend-Cross, M. 2008. Indigenous pedagogy as a force for change. The Australian Journal of Indigenous Education. Vol 37, Supplement, 146-154.

Bergold, J. & Thomas, S. 2012. Participatory Research Methods: A Methodological Approach in Motion. Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research, 13 (1). Art. 30, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs1201302>

Farquhar, S. 2015. New Zealand early childhood curriculum: The politics of collaboration. Journal of Pedagogy 6(2), 57–70.

Ford, M. & Fasoli, L. 2001. Indigenous early childhood educators' narratives: some methodological considerations. Australasian Journal of Early Childhood, 26 (3), 12-17.

Gaup, I.E. E. 2008. «Sámi vuogi mielde». Samiske blikk på barnehagen.

Masteroppgave i praktisk kunnskap. Senter for praktisk kunnskap. Profesjonshøgskolen.

Grunnloven. 1814. Kongeriket Noregs grunnlov (LOV-1814-05-17). Lovdata.

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17-nn>

Heikkilä, L., Kuokkanen, R., Lehtola, V-P., Magga, P., Magga, S-M., Näkkäläjärvi, J., Valkonen, S. & Virtanen, P. K. 2024. Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet

Suomessa- Sámiide guoski dutkama ehtalaš rávvagat Suomas- Sämmliljyd kyeskee

tutkâmeettisiih ravvuuh Suomâst -Sä'mmlaid kuõskki tu'tkkummuž eettla vuä'ppõõzz

Lää'ddjânmest - Ethical guidelines for research involving the Sámi people in Finland.

<https://urn.fi/URN:NBN:fi:oulu-202405294076>

Herrmann, T., Alfani, F., Chahine, A., Doering, N., Dudeck, S., Elster, J. & Fjellheim, E., Henriksen, J., Hermansen, N., Holmberg, A., Kramvig, B. & Keskitalo, A., Omma,

E., Saxinger, G., Scheepstra, A. & Schot, J. 2023. Comprehensive Policy-Brief to the EU Commission: Roadmap to Decolonial Arctic Research. 10.25365/phaidra.400. EU-Roadmap_web version.pdf

International Labour Conference [ILO]. 1989. Indigenous and Tribal Peoples Convention, C169.

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_COD E:C169

Jannok Nutti, Y. 2018. Decolonizing Indigenous teaching: Renewing actions through a critical utopian action research framework. *Action Research Journal*. Vol. 16, No. 1, 82-104.

Jannok Nutti, Y. & Joks, S. 2018. En barnehages praktiske engasjement skaper stedets karakter. I: A. Myrstad, T. Sverdrup and M. B. Helgesen (red.). *Barn skapar sted - Sted skapar barn*, s.189-201. Bergen, NO: Fagbokforlaget.

Johansen, K. 2020. Sámegielfálaldat mánáidgárddis. *Girjjis Sámi logut mitalit* 13. Čielggaduvvon sámi statistihkka 2020. *Sámi allaskuvla*, 71 – 87.

Judén-Tupakka, S. 2000. Daya naisten maailman välittäjänä: kehitysyhteistyöprojektiin osallistuneita yläegyptiläisiä kyläkätilöitä koskeva tutkimus [Daya nissonolbmuid máilmmi gaskkusteadjin: dutkan ovdánahttinprošektii oassálastti badjeegyptalaš jordamovrraid birra]. *Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia* 165.

Judén-Tupakka, S. 2003. Kasvatusantropologian historiasta ja keskeisistä käsitteistä – enkulturaatio, siirtymärituaalit ja transkulturaatio [Pedagogalaš antropologijja historijjas ja guovddas doahpagiid birra – enkulturašuvdna, sirddašanrituálat ja traskultuvrašuvdna]. *Girjjis H. Sinevaara-Niskanen & R. Rajala (doaimm.) Kasvatuksen yhteisöt – uupumista, häirintää vai yhteisöllistä kasvua? [Bajásgeassima servošat – váibadahttin, ... vai servvolaš bajásšaddan?]* *Lapin yliopisto*, 311– 323.

Jávo, C. 2010. Kulturens betydning for oppdragelse og atferdsproblemer: transkulturell forståelse, veiledning og behandling. *Universitetsforl.*

Jávo, C., Rønning, J. A. & Heyerdahl, S. 2004. Child-rearing in an indigenous Sámi population in Norway: A cross-cultural comparison of parental attitudes and expectations. *Scandinavian Journal of Psychology* 45 (1), 67–78.

Keskitalo, P. 2017. Kultursensitiiva sámi skuvla. *Davvi Girji*

Keskitalo, P. & Linkola-Aikio, I.-A. 2022. Sámi pedagogalaš dutkamuš ja dutkanetihkka. *Dutkansearvvi diedalaš áigečála* 6 (2), 48- 68.

Keskitalo, P. & Määttä, K. 2011. Saamelaispedagogiikan perusteet [Sámi pedagogihkka vuodđut]. Rovaniemi: Lapin Yliopistopaino.

- Keskitalo, P., Määttä, K. & Uusiautti, S. 2013. Sámi Education. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Kuokkanen, R. 2009. Boaris dego eana. Eamiálbmogiid diehtu, filosofijjat ja dutkan. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Laiti, M. 2018. Saamelainen varhaiskasvatus Suomessa [Sámi mánáidgárdepedagogihkka Suomas]. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Laiti, M. 2021. Sámi mánáidgárdepedagogihkka ođđa áiggis. Dutkanplána. Sámi allaskuvla.
- Laiti, M. (in press) Searvelatnja - A communality principle in Sami early childhood education (SECE). Girjjis P. Keskitalo, T. Olsen, R. Rahko-Ravanti & A.-L. Drugge (Doaimm.) Girjjohallat girjáivuoda – Embracing diversity: Saami education theory, practice and research. Brill.
- Mánáidgárdeláhka. 2005. Láhka mánáidgárddiid birra (LOV-2005-06-17-64). Lovdata. <https://lovdata.no/lov/2005-06-17-64>
- Máhtodepartemeantta. 2017. Mánáidgárddi rámmaplána. Láhkaásahus mánáidgárddi sisdoalu ja bargguid rámmaplána birra. Udir. <https://urly.fi/3uks>
- Neale, B. 2019. What is Qualitative Longitudinal Research? London: Bloomsbury Academic.
- Nikander, P. 2014. Laadullinen pitkittäistutkimus ja terveyst [Kvalitatiiva vertikála dutkan ja dearvvasvuohta]. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 51: 243–252.
- Nummenmaa, A. R. & Karila, K. 2005. Metaforat päiväkodin työtodellisuuden tulkkeina [Metaforat mánáidgárddiid bargooallašuttima dulkan.] Kasvatus, 5, 299–308.
- Nummenmaa, A. R., Karila, K., Joensuu, M. & Rönholm, R. 2007. Yhteisöllinen suunnittelu päiväkodissa [Ovttas plánet mánáidgárddis.] Tampere: Tampere University Press.
- Opplæringslova. 1998. Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (LOV-1998-07-17-61). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>
- Ovttastuvvon Našuvdnat. 1989. ON' konvenšuvdna máná vuoigatvuodaid birra. Mánáid- ja dásseárvodepartemeantta. [Overordnet vp \(OVP\) 2004 \(regjeringen.no\)](https://www.regjeringen.no)
- Pasanen, A., Päiviö, Á.-M. & Båls, B. A. B. 2022. Gievrras giellamodeallat. Sámediggi.

- Porsanger, J. & Guttorm, G. (doaimm.) 2011. Working with traditional knowledge: Communities, institutions, information systems, law and ethics. Writings from the Árbediehtu pilot project on documentation and protection of Sámi traditional knowledge. Dieđut 1. Kautokeino: Sámi University College.
- Rahko-Ravanti, R. 2016. Saamelaisopetus Suomessa. Tutkimus saamelaisopettajien opetustyöstä suomalaiskouluissa [Sámeoahpahus Suomas. Dutkan sámi oahpaheddjiid oahpahusbarggus Suoma skuvllain]. Acta Universitatis Lapponensis 332. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Refslund, D. C., Ejgold, L. H., Krøgholt, I ja Stage, C. 2016. The participatory researcher: developing the concept of ‘accompanying research’. Nordisk Kulturpolitisk Tidsskrift, vol. 19, Nr. 1-2016, 116–136.
- Sara, M. N. 2003. Árbevirolaš sámi dieđut ja máhtut sámi vuodđoskuvllas. Girjjis V. Hirvonen (Doaimm.), Sámi skuvla plánaid ja praktihkas. Kárášjohka: ČáliidLágádus, 121–138.
- Sarri, C. Päiviö, Á. M. & Holm, S. 2023. Sámi pedagogalaš prinsihppat. Sámediggi.
- Schein, E. H. 1987. Organisaatiokulttuuri ja johtaminen. [Organisašuvnna kultuvra ja jođiheapmi.] Espoo: Weilin Göös.
- Sikku, O-J. 2019. SÁMOS – Sámi mánáid ođđa searvelatnjat. Prošeaktaplána. Sámediggi.
- Smith, G. H. 2003. Indigenous Struggle for the transformation of education and schooling. Keynote Adres to the Alaskan Federation of Natives (AFN). Anchorage, Alaska, US. [Transforming Institutions: Reclaiming Education and Schooling for Indigenous Peoples \(uaf.edu\)](http://www.uaf.edu)
- Smith, G. H. 2005. Beyond Political Literacy: From Conscientization to Transformative Praxis. Counterpoints, 275, 29–42. <http://www.jstor.org/stable/42978775>
- Smith, L. T. 1999. Decolonizing indigenous methodologies. London: Zed Books.
- Solstad, M. & Nylund, I. 2015. Samisk i barnehagen? Ei evaluering av Sametingets tilskuddsordning til barnehager. NF rapport nr.:2/2015 Bodø: Nordlandsforskning.
- Stairs, A. 1995. Learning processes and teaching roles in native education: Cultural base and cultural brokerage. Girjjis M. Battiste & J. Barman (Doaimm.) First nations education in Canada: The circle unfolds. Vancouver: UBCPress, 139–155.

Saamelaiskäräjät. 2013. Saamelaisen varhaiskasvatuksen arjen käytäntöjen opas [Sámi árrabajášgeassima árgga geavadagaid bagadallangirjjáš]. Inari: Saamelaiskäräjät.

Sámediggi. 2019. SáMOS pilohtamánáidgárddeordnet. Kárášjohka: Sámediggi.

Sámediggi. 2020. Gilvvohallan julggaštus. Kárášjohka: Sámediggi.

Sámediggi. 2021. SáMOS utkanšiehtadus. Kárášjohka: Sámediggi.

Sámi allaskuvla. 2020. Sámi pedagogihkka mánáidgárddis PED 6067186.

Oahppoplána.

United Nations. 2007. United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples.

[UNDRIP_E_web.pdf](#)

Utdanningsdirektoratet. 2024. Fakta om barnehager 2023. [Barn, barnehager og ansatte | udir.no](#) (Lohkan 14.6.2024)

Äärelä, R. 2016. "Dat ii leat dušše dat giella". Acta Universitatis Lapponiensis 335.

Rovaniemi: Lapland University Press

Mildosat

Miaddus 1: Diedihanreive

Miaddus 2: Šiehtadusskovvi: bargit

Miaddus 3: Jearahallanskovvi

Miaddus 4: Fokusjoavkoságastallan: vuodđu

Miaddus 5: Tabealla dutkandoaimmat 2021 - 2023

Miaddus 6: Almmuhanplána

Miellodus 1: Dieđihanreive pilohtamánáidgárddiide

Bures buot pilohtamánáidgárdebargit!

Mii lea SáMOS

SáMOS lea 5-jági ovdánahttinprošeakta. Prošeavtta mihttomearri lea ovdánahttit sámi mánáidgárdefilosofiija ja sámi mánáidgárdepedagogihka, ja ovdánahttit gievrras giellamodeallaid sámi mánáidgárddiid geavaheapmái.

Prošeakta galgá ođđa bargovuogi ovddidit, mat heivejit sámi jurddašuvuohkái iešguđet guovlluin Sámis, gos sámi árvvut leat pedagogalaš barggu vuodđun.

Nugo diehtibehtet de lea SáMOS ovdánahttinprošeakta juhkkovuvvon golbma oassái:

- Pilohtamánáidgárddiid ovdánahttinbargu SáMOSa bokte.
- Oahpahuš Sámi allaskuvla bokte.
- Dutkan Sámi allaskuvla bokte.

Pilohtamánáidgárddit leat guovddážis SáMOSa ovdánahttinbarggus.

Pilohtamánáidgárdeortnega bokte pilohtamánáidgárddiin galgá sámi pedagogalaš- ja giellaovdáneapmi geahččaluvvot ja ovddiduvvot. Áigumuš lea buoridit kvalitehta sámi mánáidgárddiin.

Pilohtamánáidgárddit besset SáMOSa ovdánahttinbarggu oktavuodas:

- Searvat sámi mánáidgárdefilosofiija hábmemei sámi mánáidgárdepedagogihka ja nana giellamálliid ovddideami bokte.
- Váikkuhit ahte teoriijat ja árbedieđut ovdánahttejuvvojit ja heivehuvvojit dasto transformeret ođđa áigái ja oktavuhtii.
- Viidáset ovddidit sámi sisdoalu mánáidgárddistis ja buktit dan oidnosii.
- Oažžut gelbbolašvuoda ja bagadallama, ja bagadallat eará mánáidgárddiid.
- Juohkit máhtu ja vásáhusaid ja čájehit geainnu eará sámi mánáidgárddiide

Ovttasbargušiehtadus gáskkal SáMOS ja PMG “Šiehtadus pilohtamánáidgárddiid (PMG) ja SáMOS, Sámedikki gáskka.” (19.01.2021)

SáMOS ja pilohtamánáidgárddit leat čállán vuollai ovttasbargošiehtadusa.

Ovttasbargošiehtadus lea soahpamuš go bohtet ovdan barggut, doaimmat ja mákkar geatnegasvuodát goabba guommis leat. Dat guoskaha earret eará Bargat SáMOS-prošeavtta váldomihttomeriid, ulbmiliid ja árvvuid vuodul.

SÁMOS váldomihttomearri

Sámi filosofiija galgá leat vuodđun sámi mánáidgárddiid sisdollui, gos sámi árvvut, luonddufilosofiija, giella, kultuvra, jodiheapmi ja árbedieđut leat pedagogalaš barggu guoddi oassin.

SÁMOS ulbmil

SÁMOS ulbmilin lea ovddidit sámi mánáidgárddiid, mat vuodđuduvvet sámiid árbevirolaš árvvuide ja máhtuide, ja čadahit rámmaplána áigumušaid ja dieinna lágiin buoridit sámi mánáidgárddiid kvalitehta.

SÁMOS árvovuodđu

SÁMOS árvovuodđu vuodđuduvvá sámi kultuvrii, gillii ja historjái, mas árbevierut, árbedieđut ja sámi luonddufilosofiija leat vuodđooassin.

Vai ovdánahttinbargu pilohtamánáidgárddiin ollašuvvá de leat moadde dehálaš geatnegahtton čuoggat mat leat guovddázis dan pilohtamánáidgárdde oassálastimis:

- Bargat gelbbolašvuoda geahččalemiin ja viidáset ovddidemiin sámi kultuvrra, árbedieđuid ja sámegiela ektui teorehtalaččat ja geavatlaččat mánáidgárddis, gos vuolggasadjin leat sámi árvvut ja nana giellamállet.
- Searvat dutkanprošektii Pilohtamánáidgárdeortnega oktavuodas. Pilohtamánáidgárdit dahket sierra šiehtadusaid guoskevaš dutkanásahusain.
- Čadahit bargamušaid, reflekšuvnnaid, evalueremiid iežas ovddidanproseassas ja duodašteamis proševtta ovddidanbarggu ektui.

Dutkan

Sámedikki ovdánahttinprošeakta SÁMOS bidjan johtui dutkanproševtta Sámi mánáidgárdepedagogihkka odđa áiggis. Dutkan lea čadnon PMG ovdánahttin- ja geahččaleamibargui. Dutkanprošeakta lea álggahuvvon. Dutkan galgá doarjut PMG ovdánahttinbarguid čuovvulan- ja akšuvdnadutkamiid bokte. Dutkan galgá čalmmustahttit ja duodaštit sihke sámi mánáidgárdepedagogihka ja mánáidgárddiid ovdánahttindoaimmaid.

Marikaisa Laiti lea dutki ja suinna dii leppet deaivvadan pilohtamánáidgárdeohpu oktavuodas Sámi allaskuvllas. Son galga čuovvut, bargat ovttas, dokumenteret PMG jurddašan- ja bargovugiid, ovdáneami ja geahččat mii dain leat ja mat gullet sámi árbevieruide.

Maid mearkkaša go dutkan álgá?

Dutkan bargu PMG lea okta dain deháleamos barguid SÁMOS ovdánahttinproševttas. Dutkán mearkkaša árgga pedagogihka aktiivvalaš, vuđolaš ja systemáhtalaš guorahallan go áigo gávdnat odđa dieđuid ja lasihit mahttu ovtta dahje iešguđet áššiin.

PMG ovdánahttin barggut, jurddašanvuogit, reflekšuvdnat ja fuomášumit dutkama bokte gálget leat vuodđun boahhte áiggis eará sámemánáidgárddiide. Sii gálget maid oahppat dain bohtosiin maid dii lehpēt vásihan dan áiggis go lehpēt pilohtan, ovdáváccit eará sámi mánáidgárddiide. Din ovdánahttinbarggut ja bargovuogit ja válljemat galget duođaštit sámi mánáidgárddiid giella, sisdoallu ja bargovuogit. Ja bohtosat gálget maid šaddat sámi pedagogalaš giehtagirjin maid eará sámemánáidgárddit gálget sáhttit geavahit veahkkin sin ovdánahttinbarggus sámi sisdoalu hárrái, sámáiduhittit sin mánáidgárddiid.

SáMOSa vuordámušat leat:

- Pilohtamánáidgárddit fertejit mearridit borgemánus/čakča álggus mii sin ovdánahttinbargu vuosttás fáddá ja ulbmil galgá leat. Dan buktit čálalaččat dutkái Marikaisai ja SáMOSii. SáMOS galgá bagadallat pilohtamánáidgárddiid ovdánahttinbarggus ja gelbbolašvuoda loktemis.
- Buot bargit gálget čađahit bargamušaid, reflekšuvnnaid, evalueremiid iežas ovdánahttinproseassas ja duođaštemis prošeavtta ovddidan barggus.
- Bargit gálget maid diehtit ahte ovdánahttin barggut váldet áiggi. Lea lunddolaš ahte muhttom in boahťá dovdu ahte ii bargodovdan ja mun in adde/ipmir dan maid justte dal barggan ja masa lea ávkin. Dat leat lunddolaš jurdagat ovttá rievvdadanproseassas, danin buorit PMG bargit allet vuollan. Mis lea stuorra jáhkku didjiide.

Dutkamuša vuordámušat pilohtamánáidgárddiide:

- Vuolgit mielde odđá doaibmanmáilbmái rábas mielain. Dutki rolla akšuvnnadutkamušas leat doarjut ja veahkehit din ovdánahttinbargguiguin. Son čohke ja analysere materiála ja dan vuodul bagadallá din ja gulahallá dinguin.
- Váldit áigi ovdánahttin- ja dutkandoaimmaide, omd dokumentašuvdnii.
- Vuodđudit bissovaš gulahallan. Muitit álo jearrat ja imaštallat.
- Muitit maid ahte ovdánahttinproseassas ii leat gárves málle, juohke mánáidgárddis bálga šaddá iešguđetlágan/earálágan. Mii hukset dan bálgga ovttas.

Vuosttás áššit mii dahkat dutkamuša bealis leat čállit šiehtadusa oassálastimis ja čađahit álgojearahallanskovvi. Mii dárbbášit vuodđodieđuid din doaimmain vai beasat plánet dutkamuša vuosttás lávkkít. Mii maiddái háliidit gallestallat mánáidgárddiin nie johtilit go vejolaš.

SáMOS boahťá maid bovdet din PMG Teams seminárii, čielagadandiehte dan ovdánahttin- ja dutkanbargu.

Mielddus 2: Šiehtaduskovvi: bargit

Vil du delta i forskningsprosjektet Sámi mánáidgárdepedagogihkka odđa áiggis?/Samisk barnehagepedagogikk i ny tid?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt, hvor formålet er å utforme vitenskapelige teorier om samisk barnehagepedagogikk og didaktikk, med deltagende observasjon og følgeforskning. Utviklingsarbeidet som gjøres i pilotbarnehagene dokumenteres gjennom kvalitativ følgeforskning. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Forskningsprosjektet Samisk barnehagepedagogikk i ny tid vil omfatte gjennomføring av forskning om samisk barnehagepedagogikk og didaktikk i pilotbarnehagene som SÁMOS prosjekt har valgt. Vi vil også utforske det pedagogiske utviklingsarbeidet deres. Gjennom forskningen vil vi:

Utforme vitenskapelige teorier om samisk barnehagepedagogikk ut ifra de erfaringer og kunnskap som finnes. Med deltagende aksjonsforskning (for eksempel observasjoner, notater, dokumentanalyse og reflekterende samtaler og møte, bilde/video opptak) vil vi samle beviste og levde erfaringer og kunnskaper om samiske verdier, pedagogiske formidlingsmetoder og samisk pedagogisk tenkning.

Gjennom følgeforskning dokumenteres utviklingsarbeidet i pilotbarnehagene, dvs. at det skal synliggjøres, forklares, defineres og dokumenteres hva samisk barnehagepedagogikk og didaktikk er.

Formålet er å styrke det samiske barnets rett til sitt språk og sin kultur.

Forskningsspørsmålene som skal analyseres i forskningen er for eksempel: 1. Hva og hvordan er samisk barnehagepedagogikk i pilotbarnehagene? 2. Med hvilke pedagogiske tiltak støttes språkvitaliseringen? Eller 3. På hvilken måte blir det samisk pedagogiske utviklingsarbeidet gjennomført i barnehagen? 4. Hvordan endres barnehagens pedagogisk driftskultur?

Forskningsperioden er fra oppstart på vårvinteren 2021, til ferdigstilling og presentasjon av forskningsrapport i desember 2022/januar 2023.

Opplysningene skal brukes til forskningsrapport, undervisning, vitenskapelige presentasjoner og publikasjoner.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Samisk høgskole er ansvarlig for prosjektet.

Sametinget er oppdragsgiver for forskningsprosjektet. Sametinget eier SÁMOS (Sámi mánát odđa searvelanjain/ Samiske barn i nye pedagogiske rom) prosjektet, som er et 5-årig utviklingsprosjekt. Pilotbarnehageprosjektet er bakt inn i SÁMOS-prosjektet. Dette forskningsprosjektet skal forske på de pedagogiske tiltakene i pilotbarnehagene.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du får spørsmål om å delta i vår forskning Samisk barnehagepedagogikk i ny tid vil fordi du jobber i en samisk barnehage som har inngått avtale om å delta i SÁMOS-prosjektets pilotbarnehageprosjekt. Gjennom det må pilotbarnehagene delta i forskningen.

Den enkelte ansatte inngår en skriftlig avtale om egen deltakelse i forskningen.

Hva innebærer det for deg å delta?

Metoder vi bruker i forskningen:

- Individuell spørreskjema
- Individuell og fokusgruppe intervju
- Deltagende observasjon med notater, bilder og film

Analyse av ulike pedagogisk dokumenter, som års-, måneds- og ukeplaner, og andre utviklingsplaner med gruppa, sammen med dine studieopplysninger. Som dokument brukes kun dokumenter som ikke inneholder personlig informasjon, eller så vil de bli slettet før de gis til forskeren.

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du fyller ut spørreskjemaet i internett (Easyquest) anonymt 4 ganger i løpet av prosjektperioden. Et skjema vil ta deg ca. 30 minutter å fylle ut. Spørreskjemaet inneholder spørsmål om dine pedagogiske verdier og utviklingsarbeidet deres. Dine svar fra spørreskjemaet blir registrert elektronisk.

Hvis du velger å delta i prosjektet innebærer det at du deltar på et engangsintervju enten i barnehagen, på Samisk høgskole eller via internett (omd. Teams/Zoom bokte). Vi bruker tolk etter behov.

Intervjuet vil vare i ca. 30 min. Der vil du blant annet få spørsmål om din vei til samisk barnehage, din utdanning og arbeidserfaring. Det tas opptak av intervjuet, og den blir transkribert. Dine opplysninger blir behandlet anonymt og registreres elektronisk i skriftlig form. Lydfilene blir slettet etter ferdigstilt transkribering.

Med i forskningen hører i tillegg å delta i et felles gruppeintervju ved prosjektets oppstart og slutt, som du også gjør en avtale om. Denne vil ta ca. en time. Her vil dere få spørsmål knyttet til deres utviklingsprosjekt, som hvilket pedagogisk innhold dere har, hvilken pedagogikk dere benytter og hvordan dere jobber med språkvitalisering. Og deretter også om fremgangen i utviklingsprosessen deres.

Vi filmer og fotograferer deres hverdagslige pedagogiske aktiviteter og situasjoner både ute, inne og på turer. Gjennom foto og film ønsker vi å dokumentere oppnåelse av den samiske pedagogikken. Vi tar kun bilde- og videoopptak av de som har gitt samtykke til det.

Din eller deres felles studienotater vil også bli brukt som materiale i forskningen. Det blir i løpet av studieperioden skriftlig avtalt hvilke materialer som brukes i forskningen, f. eks via e-post eller Canvas. Studienotater kan være bl.a. dine forventninger til studiet eller notater om ditt pedagogiske syn og læring. Vi kan også etter behov, og med avtale, ta opptak av samtaler som knyttes til studiet, på bakgrunn av samtykke ved egen avtale, f.eks. på e-post eller Canvas.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg. Det vil ikke påvirke ditt forhold til forskning.

Forskningen gjennomføres i forbindelse med PED606 undervisning i Samisk høgskole. Vi skiller klart mellom det opplegget som inngår i normal undervisning og det som skjer i forbindelse med forskningsprosjektet. I undervisningssituasjonen vil vi skissere et alternativt opplegg for de som ikke deltar i lyd-/filmopptak.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene til formålene vi har fortalt om i dette skrevet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Prosjektledere vil ha tilgang ved behandlingsansvarlig institusjon.
- Navnet ditt vil bli erstattet med et kodenummer (koblingsnøkkel), og vil lagres på en egen navneliste adskilt fra øvrige data. Datamaterialet lagres på Sámi allaskuvla OneDrive during the research project.
- Sametinget har finansiert forskningsprosjektet. I henhold til samtykke fra forskningen skal Sametinget ha tilgang til anonymisert forskningsmateriale som lyd-, bilde- eller filmmateriale.

- Deltakerne vil ikke kunne gjenkjennes i examples taken from the interviews or surveys i forskningsrapportere eller publikasjoner. Opplysninger from interviews or surveys som vil publiseres er anonymisert.
- Eventuelle bilde- eller videoopptak er ikke mulig å anonymisere, de vil bli behandlet etter samtykke.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

- Koblingsnøkkelen slettes.
- Lydopptak vil bli slettet.
- Spørreundersøkelser, transkripsjoner av intervjuer, studienotater, bilder og filmer vil bli arkivert.
 - Personidentifiserbare opplysninger fjernes, omskrives eller grovkategoriseres (anonymisering).
 - Eventuelle bilde- eller videoopptak vil bli arkivert og brukt slik som avtalt under.
- Forskningsmaterialet bevares hos Sami Arkiiva/Samisk arkiv etter projektslutt.
 - Arkivering vil bli gjort for å kunne bruke datamaterialet til videre forskning, undervisning og konferanser på Samisk høgskole selv etter at prosjektet er ferdig.
 - Arkivering av dette materialet vil vare evig.
 - Forskere og foredragsholdere ved Samisk høgskole kan bruke alt det arkiverte datamaterialet. Andre forskere kan bare bruke anonymisert intervju- og undersøkelsesmateriale, de vil ikke ha tilgang til foto- og filmmateriale.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- å få slettet personopplysninger om deg, og
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.
- Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?
- Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Samisk høgskole har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

Samisk høgskole ved forsker Marikaisa Laiti på epost (marikaisal@samas.no) eller på telefon 78 44 84 34

Vårt personvernombud: Joakim Bakkevold epost (personvernombud@uit.no), 776 46 322 og 976 915 78

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personverntjenester@nsd.no) eller på telefon 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Marikaisa Laiti

Prosjektansvarlig forsker

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet *Sámi mánaidgárddepedagogihkka odđa áiggis/ Samisk barnehagepedagogikk i ny tid*, og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

å delta i fokusgruppe intervju 2 ganger

å delta i individuelt intervju 1 gang

å delta med spørreskjema 4 ganger.

Jeg samtykker til:

at opplysninger (bilder eller film) om meg publiseres i akademisk

artikler

bøker

at opplysninger (bilder eller film) om meg vises i

konferanser

undervisning ved Samisk høgskole

slik at jeg kan gjenkjennes i bilder eller i film også etter prosjektslutt.

Samisk høgskole vil ikke frigi digitale bildekopier uten spesifikk samtykke fra de deltagere.

Bilder som publiseres/vises vil alltid legges ut i en kvalitet som gjør det vanskelig for andre å manipulere eller ta i bruk.

Forskningsmaterialet bevares hos Sami Arkiiva/Samisk arkiv etter prosjektslutt.

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet.

Signert av prosjektdeltaker, dato

Mielddus 3: Jearahallanskovvi

Marikaisa Laiti

Sámi allaskuvla: SMG ođđa áiggis dutkanprošeakta 2021-2023

Oktagaslaš jearahallan: jearaldagat

Oassi 1: mu bálgá bargui sámi mánáidgárdái ja mu oaidnu sámi mánáidgárddis

1. Mo leat álgán bargui sámi mánáidgárdái? Mii leat du bálgá?
2. Miil leat du gelbbolašvuohtá? Oahput? Bargovásahusat?
3. Mii leat dehálemos sivat dutnje bargat sámi mánáidgárddis? Leatgo diehtomielalaččat válljen bargat áivve sámi mánáidgárddis?

Oassi 2: Pedagogihkka

1. Mii lea pedagogihkka du mielas? Iežan sániiguin
2. PMG prošeavttas ulbmil leat pedagogalaš ovdánahttin. Maid don jurddašat pedagogalaš ovdánahttimis ja rievvádussain? Manin dárbbášit?
3. Maid rievdáda?
4. Mo sáhtta ovdánahttin ollášuvvet? Maid ferte bargat vai šaddá ovánahttin?
5. Makkár áššit dahkat ovdánahttima vejolaččan ja makkár fas heahttit/gáržidit dan?
6. Din bargajoavkku. Maid jurddašat leat din gievrodagaid ja fas mat leat hástalusat din pedagogalaš ovdánahttimis?
7. Mii dahká dan ahte dii lihkkostuvvabehtet?

Mielddus 4: Fokusjoavkoságastallan: vuodđu

Sámi allaskuvla

Dutkanprošeakta “Sámi mánáidgárdepedagogihkka odđa áiggi”

Marikaisa Laiti

Fokusgruppesamtale/diskussion

1 timme

På norsk/samisk

Utviklingsprosjektet for samisk pedagogikk

Grunnleggende om samisk pedagogikk

1. Hva tror vi er de tre viktigste aspektene i samisk pedagogikk?
2. Hvordan implementerer vi disse i våre daglige rutiner?
3. Hva er våre rutiner for å jobbe for å overføre kulturell væremåte?

Utvikling av samisk pedagogikk

Hva er våre prioriterte utviklingsinteresser i Samisk pedagogikk for øyeblikket?

4. Hvordan arbeider vi for barn/samisk språkutvikling?
5. Hva ønsker vi å oppnå i forskningsprosjektet? Hva er vårt mål?
6. Hvordan nærmer vi oss dem? Hvor starter vi?

Mielddus 5: SMPG odđa áiggis dutkama gieddebargodoaimmat 2021-2023

JAHKI 2021		
15.-16.6.	Bmbr	Oahpásmuvvan ja oahpahusa olis bagadallan
20.6.-24.6.	Suaja ja Vuonak mg	
29.8.-30.8.	Álttä siida	Oahpásmuvvan ja bagadallan
19.-22.10.	Suajamg	Fokusjoavkoságastallan Bagadallan
25.-26.10.	Bmbr	Áican ja bagadallan
1.11.-3.11.	Álttä	Fokusjoavkoságastallan
13.-15.12.	BMBR	
15.12.	Bagadallan Álttä siida	
16.12.	Bagadallan Vuonakmá	
JAHKI 2022		
odđajagimánnu	Suaja, Álttä, Vuonak pmg, BMBR	Jearahallanskovvi 1
1.-3.2.	Vuonak má	Šiehtadusat; Fokusjoavkoságastallan; Friddja áican
16.2.	PMG jodiheaddjit	Jodiheaddjiide dieđuid dutkama boahhteáiggis
2.3.2022	Álttä siida	Dutkanbagadallan, oahpahusbagadallan
9.3.	Vuonak má	Váhneneahket
14.-15.3	Álttä siida	Áican, áicanskovi testen; bagadallan
9.3./16.3.	Buot pmg	Gida dutkandoaimmaid ovdanbuktit

Vhku 12	Buot mg	Jearahallanskovit jodiheadjiide
28.-30.3.	Suaja mg.	Áican, áicanskovi testen; bagadallan
25.4.-26.4.	Álttä siida	Eahketdeaiivvadeapmi/bagadallan Áican; ságastallan Oktagaslaš jearahallan
3.5.	Álttä siida	Ovdánahttindoaimmaid bagadallan
10.5.	Vuonak	Jodiheadji bagadallan
24.-25.5.	Suajamg.	Jearahallat Bagadallat
7.6.22	Vuonak mo	Bagadallan
9.6.	Suoja mg	Bagadallan
22.6.	Álttä siida	Bagadallan
27.6.2022	Vuonakmo	jearahallat deaiivvadi bargiiguin
1.7.2022	BMBR	Bagadallan Šiehtadi
13.9.2022	BMBR	bagadallan
10.10.	Álttä siida	gallestallan
11.-10.- 14.10.2022	Suaja mg	Áican, bagadallan
JAHKI 2023		
5.1.2023	BMBR	Fokusjoavkoságastallan, bagadallan

10.1.2023	Viejegamg	Individuála jearahallan
		Individuála jearahallan
		Fokusjoavkoságastallan
11.1.2023	Viejegamg	Individuála jearahallan
12.1.		Individuála jearahallan
25.-26.1.2023	Suaja	Fokusjoavkoságastallan
3.2.2023	BMRG	Individuála jearahallan x 2
8.2.2023	Álttá siida & Viejega mg	Giellabagadallan
0.2.2023	BMBR	Individuála jearahallan

Miellddus 6: Almmuhanplána

Gii	Bajilčála	Kanála	Áigedávval
Marikaisa Laiti ja Anne Ingebjørg Svineng Eriksen	Sámi mánáidgárdepedagogihkka ođđa áiggis/Sámi ECE pedagogy in the new era	Dutkiid searvi áigečála/Nordisk barnehageforskning	Čakčat 2024
Marikaisa Laiti	Sámi pedagogihkka modealla /Modell of Sámi pedagogy	Sámi dieđalaš áigečála	Giddat 2025
Marikaisa Laiti	Sámáidahttin sámi mánáidgárddis ja gelbbolašvuohta lokten	Dutkiid searvi áigečála	Čakčat 2025
Marikaisa Laiti	Developing Sámi early education pedagogy	Nordisk Pedagogisk Tidskrift	Giddat 2026
Marikaisa Laiti	Saamelaispedagogiikan juurilla	Journal of early childhood education research	Giddat 2026

**Sámi
allaskuvla**

SÁMI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

samas.no